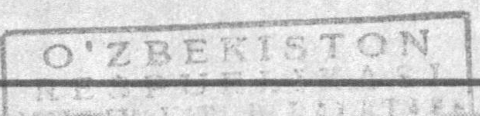

O'ZBEKISTON

O'zbekiston adabiyoti va san'ati

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

Haftalik gazeta • 1956-yil 4-yanvardan chiqa boshlagan • 2002-yil, 23-avgust • № 35 (3668)

«НИҲОЛ»: ИСТЕЪДОДЛАР САРАЛАНДИ

Ҳар йили Мустақиллик байрами арафасида санъат соҳасида бетакрор истеъдодини намоён этган ёшларга уларнинг ижодий ташаббусларни рағбатлантириш мақсадида Президентимиз томонидан таъсис этилган "Ниҳол" мукофоти тантанали равишда топширилади.

Куни кеча бу юксак мукофотга тавсия этилган номзодлар орасидан энг муносиблари сараланди. Она Ватан, гўзаллик ва муҳаббатни тараннум этувчи якка ва туркум мусиқий асарлар яратган ҳамда юксак ижро маҳоратини намоён этган бир гуруҳ истеъдодли ёшлар "Ниҳол" мукофотига муносиб деб топилди.

Эртага пойтахтимиздаги "Халқлар дўстлиги" саройида "Ниҳол — 2002" совриндорларини тантанали тақдирлаш тадбири бўлади. Шу муносабат билан катта концерт дастури намойиш этилади.

Бу йилги "Ниҳол" мукофоти соҳиблари ва уларнинг ижоди билан газетамизнинг келгуси сонида танишасиз.

ҚЎШИҚ БАЙРАМИ ҚУВОНЧЛАРИ

Ўтган якшанба куни муҳташам "Халқлар дўстлиги" саройи Ўзбекистон қўшиқ байрами қатнашчилари, санъат мухлислари, пойтахт жамоатчилиги вакиллари билан гавжум бўлди. Мустақиллигимизнинг ўн бир йиллигига бағишлаб, "Ўзбекистон — Ватаним маним" шиори остида ўтган республика қўшиқ байрами танлови ғолиблари ва санъат усталари иштирокидаги гала-концерт чинакам байрамона тус олди. Унда қўшиқ байрами танловининг якуний босқичи ғолибларининг номлари эълон қилиниб, уларга мукофотлар топширилди. Ғолибларни мухлислар ва санъаткорлар олқишладилар.

Тошкент давлат педагогика университетининг бадиий-мусиқий жамоаси **"Юртга биздек авлод керак"** қўшиғи учун танловнинг биринчи мукофотига сазовор бўлди. Қўшиқ матни Ўзбекистон халқ шоири Анвар **Обиджон** ва мусиқаси таниқли композитор Анор **Назаров** томонидан яратилган. Дилдора **Каримова** (Сурхондарё) фолклор анъаналари руҳида ижро этган **"Шода мунчоқ",** Турсуной **Жўраева** (Маданият ишлари вазирлиги) **"Ватан сотилмас",** Салимжон **Сойимов** (Қашқадарё) эса **"Ўзбекистон"** қўшиқлари учун танловнинг иккинчи даражали мукофоти билан тақдирландилар. **"Севинч"** вокал-мусиқа студияси **(Халқ таълими вазирлиги)** қатнашчилари **"Тинчлик бўлсин"**, Шуҳрат **Дадажонов** ва Марат **Ҳакимовлар** (Мудофаа вазирлиги) **"Она юрт",** Нодирбек **Зоитов** (Тошкент вилояти) **"Ватан меҳри"** қўшиқлари учун танловнинг учинчи мукофотини олишга муваффақ бўлдилар. Танловнинг кўпгина иштирокчиларига рағбатлантирувчи мукофотлар ҳам берилди.

Таниқли санъаткорлар танлов ғолибларига мукофотларни топшириб, энг яхши қўшиқ ижрочиларини самимий қутладилар.

Ўзбекистон қўшиқ байрамида истеъдодли, хушовоз хонандалар кашф этилди, миллий қўшиқчилик хазинамиз эса янги оммабоп қўшиқлар билан бойиди. Оммавий саҳналарда, талабалар ва Ватан посбонларининг давраларида, телевидение ва радио тўлқинларида янграйдиган ва озод Ватан фуқаролари томонидан севиб тингланадиган бу қўшиқлар миллионлаб кишиларнинг қалб мулкига айланиши шубҳасиз.

Мустақиллик майдони. Байрам тараддуди. Ш. АКРОМОВ олган суратлар.

РЕКЛАМА ВА МАЪНАВИЯТИМИЗ

ОЛИЙ МАЖЛИС СЕССИЯСИ ОЛДИДАН

Бугун ҳаётимизни рекламасиз тасаввур қилиш қийин. У аллақачон телевизор экранларини, радио тўлқинларини, газета ва журналлар саҳифаларини, кўчалару хиёбонларни эгаллашга улгурди. Бир сўз билан айтганда, реклама турмушимизнинг ажралмас қисмига айланди.

Республикамизда 1998 йилнинг декабрида "Реклама тўғрисида" Қонун қабул қилинган эди. Парламентимизнинг яқинда бўлиб ўтадиган навбатдаги тўққизинчи сессиясида унга ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш мўлжалланмоқда. Бу ўзгартиш ва қўшимчалар нималардан иборат? Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Матбуот ва ахборот қўмитаси раиси, Олий Мажлис депутати, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Ўткир Ҳошимов бу ҳақда мухбиримизга қуйидагиларни сўзлаб берди:

— "Реклама тўғрисида"ги Қонун қабул қилингандан буён тўрт йилга яқин вақт ўтди. Ҳаётнинг ўзи мазкур қонун халқ манфаатларига яна ҳам кўпроқ хизмат қилиши учун қатор ўзгартиш ва қўшимчалар киритишни тақозо этмоқда.

Қонун лойиҳасига киритилаётган жиддий ўзгартишлардан бири, илк маротаба "товар белгиси" деган тушунчага эътибор қаратиляпти. Аслида реклама ҳақида гап кетганда уни фақат товар маъносида тушунмаслик лозим. Масалан, телевидениеда бирор кўрсатув берилаётган пайтда экраннинг бир четида тамаки ишлаб чиқариш корхонасининг товар белгиси — тамаки барги тасвири туради. Бундай ҳолатда, гарчи экранда бирор-бир тамаки маҳсулотининг тасвири кўринмаса-да, корхона ўз маҳсулотини реклама қилган ҳисобланади. Маҳсулотнинг рекламасини таъқиқлаш унинг товар белгиси рекламасини ҳам таъқиқлаш дегани.

Биз ҳар куни радио ва телевидениеда ўнлаб рекламалар тинглаймиз, кўрамиз. Улар кўпинча бирор эшиттириш ёки кўрсатув ўртасида берилади. Шуниси қизиқки, кўпинча бу рекламалар овози эшиттириш ва кўрсатув овозидан баланд бўлади. "Реклама тўғрисида"ги Қонунга киритиладиган қўшимча ва ўзгартишлар парламентимиз томонидан тасдиқланадиган бўлса, бундан буён бунга йўл қўйилмайди. Реклама овози кўрсатув ёки эшиттириш овозидан баланд бўлиши мумкин эмас.

Лойиҳада кўчалар, хиёбонлар ва бошқа жойларда ўрнатиладиган ташқи рекламалар ҳақида ҳам гап бор. Рекламалар светофорлар, чорраҳалар, йўл белгилари яқинига пала-партиш ўрнатилмаслиги керак. У ҳайдовчи фикрини чалғитиб, хавфсиз ҳаракат қилишига ҳалал беради. Агар биз таклиф қилаётган ўзгартиш депутатлар томонидан қўллаб-қувватланса, ўйлайманки, чорраҳалар, светофор чироқлари яқинини турли-туман рекламаларга тўлдириб ташлашнинг олди олинади.

Қонунга киритиладиган ўзгартиш ва қўшимчалар ичида спиртли ичимликлар рекламасини қатъий тартибга солиш ҳақидаги ўзгартиш ҳам бор. 1998 йили қабул қилинган қонунда ўткирлик даражаси 28 даражадан юқори бўлган спиртли ичимликлар рекламасини болалар муассасаларидан 500 метр узоққа жойлаштириш зарурлиги айтилган. Биз лойиҳада бундай таъқиқланган объектлар сафига олий ўқув юртлари, лицей ва коллежларни ҳам қўшишни таклиф қилаяпмиз.

Амалдаги қонунда тамаки ва тамаки маҳсулотлари рекламасида ўзига хос чеклашлар бор эди. Қонунга биноан бундай маҳсулотлар рекламасига соат 22дан 7гача рухсат берилганди. Янги лойиҳада тамаки ва тамаки маҳсулотлари рекламасини газета, журнал, радио, телевидение ва бошқа оммавий ахборот воситаларида бутунлай таъқиқлаш назарда тутилган. Албатта, бу лойиҳа айрим рекламачиларни ранжитиши тайин. Лекин аҳолисининг асосий қисмини ёшлар ташкил этадиган юртимизда у халқимиз томонидан тўла қўллаб-қувватланади, деб ишонаман. Реклама маънавиятимизнинг кўзгуси бўлиши керак. Таъбир жоиз бўлса, буюк келажакни соғлом авлодгина қуришга қодир. Тамаки эса аввало, ёшларни заҳарлайди. Лойиҳа депутатларимиз томонидан қўллаб-қувватланса, биз чекишга қарши кескин кураш олиб борилаётган Франция, Италия, Австралия, Туркия, Янги Зеландия каби мамлакатлар сафига қўшиламиз.

Албатта, мен айтган қўшимча ва тузатишлар ҳозирча лойиҳа. Лекин сессия ишчанлик руҳида ўтиб, биз таклиф қилаётган бу лойиҳалар депутатларимиз томонидан қўллаб-қувватланишига умид қиламан.

Шеърий лаҳза

ВАТАН

Бошга ғам сояси тушиб турган кез
Чорасиз боқурмиз, гангиб дафъатан.
Ҳолбуки, урвоқча эмас қайғумиз
Сен чеккан ғуссалар олдида, Ватан!

Юракни шодликлар чулғаган зумда
Олам жилва қилар бирам бокира.
Лекин нур балқмаса, Ватан, юзингда,
Бизга севинчлар ҳам татимас сира.

Истаймиз, о, мангу қолмоқликни биз,
Аслида бу фақат, Ватан, сенга хос.
Сенинг бағрингдаги кечган умримиз
Киприк қоққанчалик лаҳзадир, холос.

Мирпўлат МИРЗО

1991-2002

ИСТИҚЛОЛ ОЧГАН ЭШИКЛАР

Мустақиллик ва университет таълими

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда олий таълимни жаҳон андозалари кўламида шакллантириш ҳамда унинг савияси ва нуфузини янги босқичга кўтариш йўлида муҳим қадамлар ташланди. Президент Ислом Каримовнинг мамлакат вилоятлари марказларидаги педагогика институтлари базасида университетлар ташкил этиш ва замонавий талаблар даражасидаги таълим тизими ва илмий салоҳиятни вужудга келтириш юзасидан 1992 йил 28 февралда чиқарган Фармони тарихий аҳамият касб этди. Ўшанда мамлакатимиз мустақиллиги шарофати билан университет мақомини олган илм масканлари бу йил ўзининг ўн йиллигини нишонлади. Ўтган давр эса Президент Фармонида кўзда тутилган вазифаларни рўёбга чиқаришда муҳим босқич бўлди. Бу борада Қарши Давлат университети ҳаётида кечаётган жараёнлар ҳам эътиборга сазовордир. Университет ректори, профессор Гулмирза Худойберганов билан суҳбатимиз олий ўқув юрти фаолиятидаги энг сўнгги янгиликлардан бошланди.

— Вазирлар Маҳкамасининг қарорига биноан бу йил қадимий Шаҳрисабзнинг 2700 йиллигини жаҳон кўламида кенг нишонлашга тараддуд кўрилмоқда, — деди Гулмирза Худойберганович — Шаҳрисабз сингари, вилоят маркази жойлашган Қарши шаҳрининг ёши ҳам кўп минг йилларни ўз ичига олади. Шу муносабат билан университетимиз илмий кенгашининг шу йил 2 июлдаги йиғилишида Насаф ва Кеш илмий-адабий марказини тузишга қарор қилинди. Бу марказ Қашқадарё воҳасининг бой ўтмиши, унинг мустақил Ўзбекистоннинг қадимий тарихида тутган ўрни, илмий ва адабий муҳитини кенг кўламда ўрганиш юзасидан тадқиқотлар олиб боради. Зеро, Президентимизнинг Ўзбекистоннинг янги тарихини яратишга доир даъватларига жавобан ҳозирга қадар бу тарихнинг уч жилдлиги нашр этилган экан, эндиликда она юртимиз тарихининг вилоятларимиз маданий ўтмиши билан боғлиқ ҳолда тўлдириладиган ва бойитиладиган жиҳатлари кўп. Биз бу улкан саъй-ҳаракатни Кеш ва Насафнинг илмий-адабий меросига боғлиқ ҳолда давом эттирмоқдамиз.

Мустақиллик йилларида маънавий қадриятларимизни тиклаш, кўҳна шаҳарларимиз юбилейлари, улуғ алломаларимизнинг таваллуд саналарини кенг миқёсда нишонлаш орқали халқимизнинг миллий ғурур ва ифтихорини уйғотиш йўлида рўёбга чиқарилаётган ишлар ҳам бизни шунга зиммадор этади. Қашқадарё эса азалдан йирик алломалар, шоирлар, муҳаддислар, фиқҳшунослар етишиб чиққан воҳа ҳисобланади. Унинг ўтмиш адабий муҳити эса деярли ўрганилмаган. Масалан, IX асрда яшаб ижод қилган Мавлоно Шахобий, Абу Макхул ан-Насафий, Зиё Нахшабий, Мир Қарший, Абул Барака Кеший, Тоҳира Насафий каби қанчадан-қанча ижодкорлар ҳақида адабиёт ва тарих мутахассислари ҳам, бугунги талаба ёшларимиз ҳам унчалик кенг маълумотга эга эмаслар. Ҳолбуки, Мавлоно Шахобий Султон Санжар саройида жуда катта мавқега эга таниқли шоир бўлган. Кенагас ойимнинг қариндоши Тоҳира Насафий эса Нодира ва Увайсий ғазалларига мухаммаслар боғлаган, унинг Моҳларойим Нодира билан айтишувлари ҳам диққатга сазовордир.

Воҳада университет таълимининг йўлга қўйилиши, бу жараёнда янги илмий-адабий муҳитнинг шаклланишига боғлиқ ҳолда ўтмишда Қашқадарё заминида яшаб ўтган ижодкорларнинг адабий меросини ўрганиш ва кенг тадқиқ этишга эҳтиёж туғилмоқда. Иккинчидан, китоблик машҳур халқ бахшиси Абдулла шоир, қамашилик Абдулла Гулшаний, шунингдек, шаҳрисабзлик Шарофжон Орифий, Чори Ҳамро, Жўра Алимардон, Гелди Бердиев, Хосият Лутфуллаева, Чори Аваз, Ҳусан Эшмурод, Абдумўмин Қаҳҳоров каби кейинги даврга мансуб ижодкорлар мероси, уларнинг шахсий архивлари, қўлёзмалари ҳам мана шу марказ томонидан ўрганилади.

Илмий-адабий марказ фаолиятининг учинчи қирраси нодир қўлёзмаларни тўплаш ва тадқиқ этишни кўзда тутади. Шу нарса диққатга сазоворки, Қашқадарё воҳасида халқ қўлида жуда кўплаб ноёб қўлёзма манбалар сақланиб қолган. Бунинг сабаби, Бухоро амирлиги чор Россиясига вассал, яъни ярим мустамлака бўлганидан унга қарашли ҳудудлардаги қўлёзмалар, китоблар, бошқа жойларга қараганда, унчалик кўп таланмай қолганидадир. Мана шунинг учун ҳам Салоҳиддин Тошкандийнинг "Темурнома", Ҳасан Ато Абушийнинг "Туркий қавмлар тарихи" каби китоблар сўнгги йилларда Қашқадарёдан топилган қўлёзма манбалар асосида нашр этилган. Бу борада таниқли адабиётшунос ва тарихчи олим Поён Равшановнинг илмий изланишлари алоҳида диққатга сазовордир. Ўйлаймизки, бундай нодир манбалар яна топилади. Уларни аҳолидан сотиб олиб, жамлаб, университетимизда қўлёзма манбалар фондини ташкил этиш ниятидамиз. Шу мақсадда Убайдулла Уватов, Бегали Қосимов ва бошқа таниқли олимларни ўриндошлик асосида бош илмий ходимликка таклиф этдик.

* * *

Биз университетнинг фавворалар отилиб турган кенг ва обод хиёбонлари, Она ҳайкали каби зиёратгоҳлари, интернет тизими орқали жаҳондаги йирик илм даргоҳлари билан боғланган компьютер маркази иши билан танишарканмиз, ректор: "Биз ишни энди бошладик. Ҳали университет таълимини жаҳондаги энг илғор йўналишлар даражасига етказиш борасида қиладиган ишларимиз кўп. Фақат бунинг учун ўзибўларчилик кайфиятига берилмасдан, Юртбошимиз даъват этганларидек, чинакамига ёниб яшаш ва ёниб ишлаш керак. Юрт ва эл манфаати учун жон куйдириб яшаш туйғусини талабаларимизга, ёш мутахассисларимизга чуқур сингдиришимиз, аввало, ўзимиз ибрат бўлишимиз керак", дейди.

Университетда шаклланаётган янги илмий-адабий ва маънавий муҳит эса бундай улуғ ниятнинг амалий жиҳатларини намоён этиб турибди. Яқинда хорижий тиллар факультети инглиз бўлимининг III босқичида таҳсил олаётган ёш шоира Гулноза Одилованинг илк шеърлар ва таржималар тўплами "Насаф" нашриётида университет ҳисобидан нашр этилганини ҳам бу хайрли жараённинг самараси сифатида тилга олиш мумкин. Унинг "Митти шамчироқ" деб номланганида ҳам жозиб рамзларни кўрдик. Талаба шоира:

Боболарим орзу қилган оппоқ тонглар,
Кўланкасиз отмоқдадир, мана бугун.
Шовқинлардан, суронлардан безган тунлар,
Ҳаловатли кечмоқдадир, мана бугун,

деб ёзади.

Дарҳақиқат, боболаримиз орзу қилган оппоқ тонгларни оттирган Истиқлол туфайли мамлакатимизда ёшларнинг илму маърифат эгаллаши учун бениҳоя кенг ва қулай имкониятлар яратилди. Бу, энг аввало, моддий-техник

Давоми иккинчи бетда

Бу сонда:

ҲАЁТНИНГ АСЛ МАЗМУНИ 3

4 ЧИРОЙИНГДА КЎРИНАР ВАТАН

САЪДУЛЛА ҚОСИМОВНИ БИЛГАН БОРМИ? 5

ИЖОД ВА ИЗЛАНИШЛАР ЗАВҚИ 6

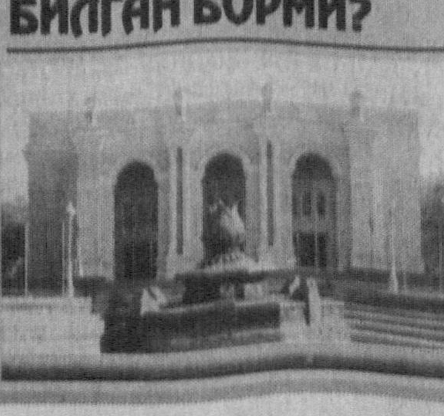

МУҲИМ ТАРИХИЙ ВОҚЕА

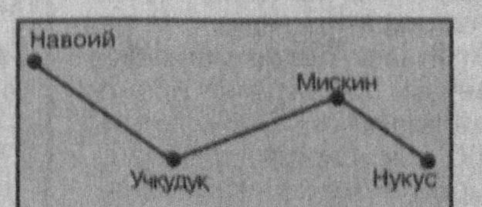

XXI асрни озод Ўзбекистон кенг кўламдаги бунёдкорлик ишлари билан қарши олди. Юртимизда рўй бераётган ўзгаришларни дунёнинг илғор фикрли сиёсий арбоблари, етук иқтисодчилар ҳам эътироф этишаётир. Мустақиллик йилларида барпо этилган муҳташам иншоотларни санаб адоғига етиш қийин.

КЕЧА

оқшом газетамиз саҳифаланаётган пайтда Тошкентнинг марказий вокзалидан "Навоий — Учқудуқ — Султон Увайстоғ — Нукус" янги темир йўл тармоғи бўйлаб ҳаракатланадиган "Тошкент - Нукус" поезди йўлга тушди. Бу йўлда йўловчилар ташийдиган поездлар ҳаракатининг бошланиши муносабати билан байрамона безатилган Тошкент темир йўл вокзалида тантанали тадбир бўлиб ўтди. Унда Тошкент шаҳар ҳокимлиги, "Ўзбекистон темир йўллари" давлат акциядорлик компанияси раҳбарлари, таниқли ижодкорлар ва жамоатчилик вакиллари иштирок этдилар. Улар бунёдкор қурувчилар ва йўлсозларни қутлаб, Истиқлолимизнинг ўн бир йиллиги арафасида фойдаланишга топширилган ушбу йўл муҳим тарихий воқеа бўлганлигини таъкидладилар.

Янги йўл бўйлаб илк сафарга отланган 254-поезддан жамоатчилик вакиллари, ёзувчи ва шоирлар, оммавий ахборот воситаларининг ходимлари жой олишди.

БУГУН

эрта тонгда мазкур поезд Навоий шаҳрига етиб келди. Шаҳар темир йўл вокзалида ушбу воқеа билан боғлиқ жамоатчилик иштирокидаги йиғилиш бўлди. Шундай тадбирлар бугун поезд йўналишидаги Учқудуқ, Тўрткўл ва Нукус шаҳарларида ҳам бўлиб ўтади. Мазкур тадбирлар ҳақидаги ҳисоботни газетамизнинг навбатидаги сонида ўқийсиз.

Боши биринчи бетда

Боболарим орзу қилган оппоқ тонглар,
Кўланкасиз отмокдадир, мана бугун.
Шовқинлардан, суронлардан безган тунлар,
Ҳаловатли кечмокдадир, мана бугун,
деб ёзади.

Дарҳақиқат, боболаримиз орзу қилган оппоқ тонгларни оттирган Истиқлол туфайли мамлакатимизда ёшларнинг илму маърифат эгаллаши учун бениҳоя кенг ва қулай имкониятлар яратилди. Бу, энг аввало, моддий-техник ўқув базаси мисолида кўзга ташланади. Ўтиш даври қийинчиликлари ҳали тўла бартараф этилмасдан туриб, катта-катта замонавий иншоотлар қурилиб, янги-янги коллежлар, лицейлар ташкил этилаётгани, мавжуд нуфузли институтлар эса университетларга айлантирилиб, илғор техник жиҳозлар билан таъминланаётгани — бу, истиқболни кўзлаб қилинаётган ишлардир. Ҳатто яқин-яқингача орамизда "ўтиш даврида шунча сарф-харажатлар шартмиди, кейинроқ, мамлакатимиз мустаҳкам оёққа туриб олгандан кейин бу ишлар амалга оширилса ҳам бўларди-ку", деб қаровчилар бор эди. Бундай фикрлайдиган одамлар бугуннинг муаммосига бугуннинг кўзи билан қарайди, аниқроғи, узоқни кўра олмайди. Давлатимиз эса бугунга келажакнинг кўзи билан қараётир. Бунинг нечоғлик тўғрилиги қисқа муддат ичида ўз исботини топдики, натижасини ҳар бир вилоятда, ҳар қайси туманда кўриш, ҳис этиш мумкин.

ИСТИҚЛОЛ ОЧГАН ЭШИКЛАР

Бугунги кунда Қарши давлат университетида 11 факультет, 46 кафедра бўлиб, уларда 22 фан доктори ва профессор, 180 дан ортиқ фан номзоди ва доцент, 200 дан зиёд ўқитувчилар фаолият кўрсатишмоқда. Кейинги йилларда мустақиллик талабларидан келиб чиқиб, 14 та янги ихтисосликлар ташкил қилинди. Ишлаб чиқариш бошқаруви ва иқтисодиёти, молия-кредит, бухгалтерия ҳисоби ва иқтисодиёт, ҳуқуқ ва маънавият асослари, миллий истиқлол ғояси, амалий математика, астрономия, тупроқшунослик, экология, психология, таълим бошқаруви, иссиқлик энергияси, енгил саноат технологияси, француз тили каби ихтисосликлар янги давр эҳтиёжи сифатида юзага келди.

Айни кунларда университетнинг кундузги ва сиртқи бўлимларида олти мингга яқин талаба 27 ихтисослик бўйича сабоқ олаётир. Бу борада давлат таълим дастури йўналишлари мукаммал ўтилишидан ташқари, илғор хорижий давлатлар тажрибаларидан ҳам унумли фойдаланишга ҳаракат қилинаётгани қувонарли ҳолдир. Айниқса, Англия, Германия, Белгия, Голландия, Нидерландия сингари мамлакатларнинг нуфузли олимлари иштирокида ўтказилган халқаро конференциялар кўпгина амалий натижаларни қўлга киритишга замин бўлиб хизмат қилди. АҚШ Тинчлик корпусининг кўнгилли мутахассислари Жонатон Готт, Франк Лум, Ирвинг Жоуз, шунингдек, Марказий Осиёга беғараз ёрдам кўсатиш халқаро ташкилоти вакиллари Тот Миллер, Ян Смите, Блей Билеемларнинг инглиз тили ва иқтисод фанларидан дарс ўтиши талабаларга хориж тажрибаларини ўрганишда қўл келмоқда. Бундай тажрибалар бошқа ўқув даргоҳларида ҳам жорий қилинса, мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Янгиликка интилиш, замон талабига мувофиқ иш юритиш ҳозирданоқ ўз меваларини бера бошлаган. Дарҳақиқат, университетнинг ТЕМПУС дастури совринини қўлга киритиш ана шундай муваффақиятлардан биридир. Зеро, шу ютуқ туфайли эришилган халқаро инвестиция ҳисобидан 30дан ортиқ профессор-ўқитувчи, 20дан зиёд талаба ва аспирант Германия, АҚШ, Белгия, Англия, Исроил, Ҳиндистон каби давлатларнинг нуфузли ўқув марказларида малака оширишга муваффақ бўлишди.

Очиғини айтганда, собиқ шўролар замонида унча-мунча олимнинг илмий ишини чет элда нашр эттиришнинг иложи йўқ эди. Кейинги йилларда эса биргина Қарши Давлат университетининг ўзида фаолият олиб бораётган 30 дан ортиқ олимнинг илмий иши хорижий мамлакатларда ҳам ўз қадр-қимматини топди. Булар Истиқлолнинг илмий ва ижодий изланишларга яратиб берган кенг имкониятларидир.

Ўтган ўн йил мобайнида университетда Ес Тасис дастури Eduz лойиҳаси асосида таълимни бошқариш, рейтинг тизими, янги педагогик технологиялар, олий таълимнинг иқтисодий ва ҳуқуқий муаммолари, информатика муаммолари борасида изчил мақсадлар амалга оширилган. Айнан шу даврда АҚШ, Финляндия, Россия, Украина, Беларуссия, Қозоғистон, Литва, Туркия, Туркманистон, Озарбайжон сингари мамлакатлар олий ўқув юртлари олимлари билан ҳамкорликда халқаро миқёсда 16та илмий-амалий анжуман ва семинарлар ўтказилганлиги эътиборга молик.

Албатта, бундай ишлар хўжакўрсинга қилинмайди. Зотан, уларнинг ҳар бири — алоҳида мавзу. Демакки, алоҳида тайёргарликни, алоҳида дастурни талаб қилади. Юзаки дастур тузиб, анжуман ташкил этишнинг эса ҳеч кимга нафи йўқ. Қолаверса, университет олимлари томонидан 30 дан зиёд дарслик, 35 та монография, 250 дан ортиқ ўқув қўлланмаси, дастур, адабиётлар нашр этилиши фикримизни тасдиқлайди.

Истиқлол — ойдин келажак йўли. Келажак эса ёшлар қўлидадир. Мустақиллик йилларида 2500 дан ортиқ талаба 30 дан зиёд шўъбаларда, илмий-назарий анжуманларда илмий маърузалар билан иштирок этди. Улар орасидан энг қобилиятли талабалар ЎзМУ, СамДУ, ТошДТУ, БухДУларида ўтказилган мамлакат олий ўқув юртлари талабаларининг илмий-амалий анжуманларида ўз маърузалари билан иштирок этиб, фахрли ўринларни қўлга киритиши, шунингдек, Республика талабалар олимпиадасининг якуний босқичида университетнинг бир гуруҳ талабалари шахсий ва команда ҳисобида фахрли I, II, III-ўринларни забт этиши ҳам янги илмий-маънавий муҳитнинг самараларидир.

Албатта, муваффақиятлар ўз-ўзидан келавермайди. Ҳар қандай зафар ортида заҳматли меҳнат, фидойилик бор.

— Республикамизда Интернетга мукаммал даражада учта олий ўқув юрти уланган бўлса, шундан биттаси бизнинг университетимиз ҳисобланади, — дейди ғурур билан Гулмирза Худойберганович. — Айни пайтда компютер марказимиздан талабаларимиз тўкис фойдаланишмоқда. Бугунги кунда улар шу жойнинг ўзидан туриб, Англиянинг Шимолий Лондон, Финляндиянинг Оулу университетлари, шунингдек, мамлакатимиздаги ТошЮУ, СамПИ, ГулДУлар билан интернет орқали боғланиб, ҳамсабоқ бўлишмоқда, тажрибалар алмашишмоқда. Бундан ташқари, компютер имкониятларидан унумли фойдаланиб, яна бир қулайликка эга бўлдик. Гап шундаки, 500га яқин турли хил дарсликларнинг маъруза матнлари, ўқув қўлланмаларни, ҳажми ўн бетдан юз бетгача бўлган илмий адабиётларни компютер хотирасига жойлаштирганмиз. Энди талаба кутубхоналарга бориб, китоб излаб кўп вақт сарфламасдан, шу ернинг ўзида компютер марказимизда ўша мавзуни ўрганиш имкониятига эга бўлмоқда.

Таълим олиш ва таълим бериш учун яратилган моддий-техник ўқув базасининг тобора замонавийлашиб бораётгани, қолаверса, талабалар яшаш шароитини яхшилашга қаратилган ҳаракатлар, университет ҳудудидаги ободонлаштириш ишлари ҳам диққатни тортади. Қисқа муддат ичида иккита артезиан қудуғи ишга туширилиб, ундан отилиб чиқаётган зилол сув университетнинг 31 гектарлик ҳудудини оби-ҳаёт билан таъминлаб турибди.

Халқимиз "Сув бор жойда — ҳаёт бор", деб бежиз айтмаган. ҚаршиДУ боғлари, хиёбонларининг жазирама саратонда ҳам ям-яшил тусда яшнаб туриши, фавворалар атрофидаги анвойи гулларнинг нозик солланиши дилларга баҳорий кайфият бахшида этади. Беихтиёр кўнгилга кўчган хушнудлик руҳиятингизни тоғдай кўтаради... Бу ҳали ҳаммаси эмас экан. Талабалар шаҳарчасидаги ётоқхоналар ҳам обиҳаётдан баҳраманд бўлади.

Ёзнинг иссиғи Қаршида пойтахтдагига нисбатан анча юқори ва ҳавоси қуруқроқ. Кун бўйи қуёш оташида "пишган" тупроқни совутишга қисқа туннинг "қўли калталик" қилади. Шундай дамда университет шаҳарчасидаги ариқлару фавворалардан, қувурлардан муздай сув оқиб турса, бунинг савобига ким етсин? Жисмоний ва руҳий тетикликнинг илм ўрганишдаги аҳамияти эса беқиёсдир. Дарвоқе, иқтидорли талабалар университетнинг Яккабоғдаги сўлим оромгоҳида 10 кундан ёз бўйи дам олишмоқда...

Бу йилги қабул қайта таъмирланган спорт саройида ташкил этилибди. "Бу ерлар жуда ночор аҳволда эди. Қаранг, қандай чиройли, кўркам бино бўлибди", дейишади биз билан суҳбатда бўлганлар.

Ундан сал узоқроқда ён томонида янтоқлар ўсиб ётган эски иссиқхона боғ ҳуснини бузиб турарди. Университет раҳбари: "Бу парникни қайта қуриб, бу ерда экзотик боғ барпо этамиз. Биласизлар, помидор-бодрингни университет парнигида етиштиришнинг талабаларга қизиғи йўқ. Экзотик боғ уларга — ботаника", деб қолди.

— Унга маблағни қаердан топасиз? — сўраймиз улардан.

— Камбағаллик айб эмас. Камбағалман, деб юриш айб. Бизнинг ҳали режаларимиз кўп. Талабаларимизга аста-секин ҳамма шароитни муҳайё этамиз. Мана, ҳозир Интернетда ҚаршиДУнинг сайти бор. Яқин келажакда талабаларимиз шу ердан туриб, Оксфорд университетини сиртдан битириб, унинг дипломини олишга муваффақ бўлишлари мумкин.

Дарҳақиқат, яхши ният — ярим давлат. Раҳбар шунчалик ҳаракатчан, янгиликка ўч бўлар экан, давлат, халқ, миллат тараққиёти бунданда илдамлаб бораверади...

Шундай хаёллар билан ректор ҳузуридан шаҳар сари чиқиб келар эканмиз, гўё катта шаҳарга кичик шаҳарча ичидан чиқиб келаётгандек бўлдик. Атрофимизда кўркам бинолар, кўм-кўк дарахтзорлар, йўллар бўйида эса ранг-го-ранг гуллар нафис чайқалиб, файз таратиб турарди.

Мурод АБДУЛЛАЕВ, Сафар ОЛЛОЁР

ЙЎЛСОЗЛАР АҲДИ

Мустақиллик иншоотлари

Бундан 15-20 йил бурун телевизорда дунёнинг бирор шаҳридаги осмонўпар бинолар, иморатларнинг ёнидан ўтган метро йўллари ёки бир вақтда ёнма-ён 20-30 машина сиғадиган кенг кўчаларни кўрсак ҳайратга тушардик.

Истиқлолга эришганимиздан сўнг пойтахтимиз Тошкент ҳам ниҳоятда гўзаллашди. Буни барча тошкентликлар ва шаҳримиз меҳмонлари эътироф этишаётир. Бугун Тошкент кўчаларида дунёдаги барча давлатларда ишлаб чиқарилган машиналарни учратиш мумкин. Ўзимизнинг "Нексия", "Матиз" "Дамас" ва "Тико"лар ҳам улардан асло қолишмаётир. Эндиликда деярли ҳар бир оила ўз шахсий машинаси бўлишига ҳаракат қилмоқда. Буни йилдан йилга шаҳримиз кўчаларига машиналар оқими сиғмай қолаётганидан ҳам билса бўлади. Бундай серқатнов кўчалардаги транспортлар оқимига қулайлик яратиш мақсадида пойтахтимизда кўплаб янги йўллар, кўприклар қурилди. Уларнинг мавжудлари кенгайтирилиб, таъмирланмоқда. Тошкентнинг кичик халқа йўли ҳам шаҳарда транспорт қатнови учун қулайлик яратиш мақсадида қурилмоқда. Йўлнинг биринчи навбати ўтган йили Мустақиллик байрами арафасида ишга туширилган эди. Юнусобод туманини Шимолий вокзал билан боғлайдиган бу трасса бугун ҳайдовчиларнинг энг ишончли йўлига айланган. Йўл равон, кенг, энг асосийси ҳар қадамда светофорга дуч келавермайсиз.

Йўлсозлар бу йилги мустақиллик байрамини ҳам муносиб кутиб олишга аҳд қилишган. Шу кунларда кичик ҳалқа йўлининг иккинчи босқичи қурилиши ниҳоясига етай деб қолди. Шимолий вокзалдан Фарҳод кўчасигача чўзилган 12 километрга яқин кенг йўлни "Шаҳарйўлқурилиштаъмирлаш" трести бунёдкорлари барпо этишди.

— Қурилиш ишлари шу йилнинг феврал ойида бошланган эди, — дейди қурилиш участкаси бошлиғи Шораҳим Шоджомов. — Атиги олти-етти ойда кенг кўламдаги йўлсозлик, кўприк қурилиши ишлари бажарилди. Қурувчиларимиз қишнинг совуғида ҳам, ёзнинг жазирамасида ҳам тиним билишгани йўқ. Аҳдимиз истиқлолимизнинг ўн бир йиллигига барча мўлжалланган ишларни тугатиш эди. Мана бугун ниятимизга етиб турибмиз. Эрта-индин йўл бутунлай фойдаланишга тайёр бўлади.

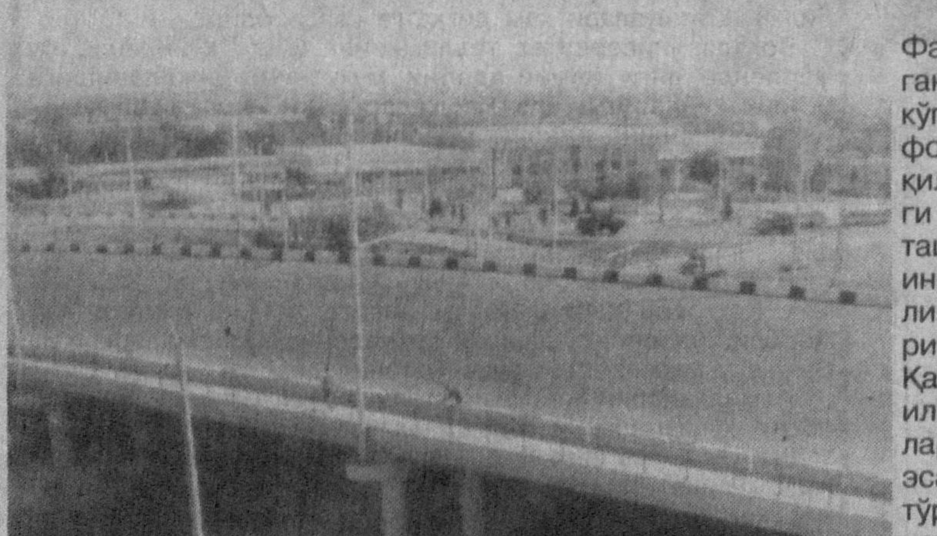

Усмон Носир ва Фарҳод кўчалари кесишган жойда қурилган кўприк ҳам аллақачон фойдаланишга тахт қилиб қўйилган. Узунлиги 164, эни 32 метрни ташкил этган бу улкан иншоотни "Кўприкқурилиш" тресси қурувчилари бунёд этишди. Қатнов кўплиги учун илгари бу ерда машиналар туриб қоларди. Энди эса ҳеч бир тўсиқсиз тўрт томонга бемалол қатнаш мумкин.

Қурувчилар ҳузурида бўлган кунимиз ҳаво дим эди. Ҳарорат 40 даража атрофида. Ишчилар йўлакларга асфалт ётқизишяпти. Иссиқ асфалтдан чиқаётган буғ нафасни қисади. Лекин бир дақиқа ҳам иш тўхтамаяпти.

— Тошкентимиз жамоли кундан-кунга очилиб боряпти-да, — дейди ишчилардан бири Салоҳиддин Муродов. — Манави кўприкни қаранг, бир пасда қуриб битказишди шоввозлар. Унга чиқиб қайси йўлдан қаёққа тушишни билмай, адашиб қолдим. Битта кўприк олти йўл билан боғланган. Буям мустақиллигимиз шарофатидан-да.

Одамларнинг завқ билан ишлаётганини кўрганингда асфалтнинг иссиғи ҳам билинмай қоларкан. Энг муҳими, бу меҳнат жабҳаси шарофати билан шаҳримиз чирой очмоқда. Юртимиз обод, йўлларимиз равон бўлмоқда. Бундай юртнинг эса истиқболи ойдиндир.

Б.БОБОЁРОВ

Озод Ватан одами

«ЎЗБЕКИСТОНИМИЗ АВТОМОБИЛЛАРИГА ҚОЙИЛМАН!..»

дейди фахр билан 75 ёшли ҳайдовчи Ҳабибулло ота Қодиров

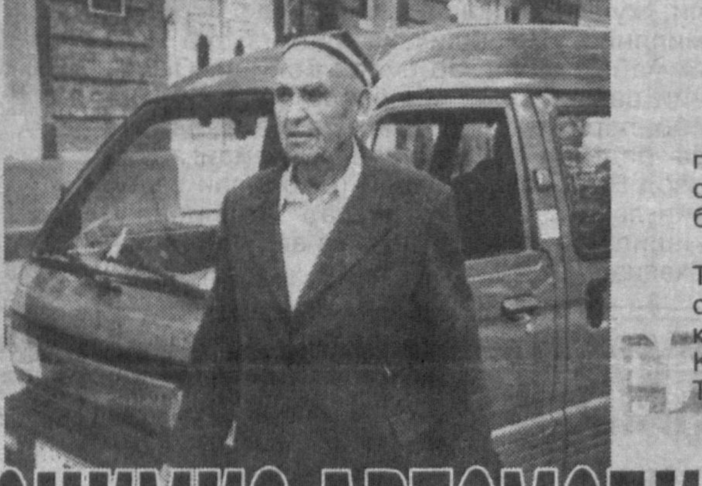

Ёшлари улуғроқ бўлса-да, кўринишдан ҳали анча тетик, ҳаракатлари эпчил ва чаққон бу кишининг ушбу гапларидан жуда қувондим, кўксим ғурур ва ифтихорга тўлди. Дарҳақиқат, машинанинг қулайлиги ва афзаллигини ҳеч ким ҳайдовчичалик яхши, кўп ва хўп билмаса керак.

— Айтганча, аввалги машиналар қанақа эди-ю, ҳозиргилари қанақа ўзи? — деб сўрайман у кишидан.

— Э, ука, роса қирқ йилдан зиёд шофёрлик қилганман. Машиналарнинг ўнга яқин турини ҳайдаганман. Лекин, шу ўзимизнинг Ўзбекистон автомобилларига жуда қойилман-да. Нега дейсизми? Ўша ўзимиз билган "Газ-24" — "Волга"ни олайлик. Ахир ҳар ўттиз минг чақирим йўл босгач, албатта ғилдирагини алмаштиришга тўғри келарди-да. Бундан ташқари, бошқа ҳашамлари ҳам жуда кўп эди. Мана, энди Асакамизда дунёга келган манави "Дамас"ни кўринг! Ҳайдаётганимга икки йил бўлаяпти. 90 минг чақиримдан зиёд йўл босдим. Ҳали бирор жойи "тиқ" этиб, овора қилмади. Йўлда, бурилишларда қулайлигини айтмайсизми! Яна ҳар қандай енгил машинадан кўра кўпроқ одамни бемалол сиғдиради-я, барака топгур!..

Шу суҳбат баҳона ҳайдовчи билан яқинроқ танишиб олдим. Ҳабибулло ака асли қўқонлик. "Дегрезлик" маҳалласида дунёга келган. Дадалари темирйўлчи Абдуллажон ака ва аялари Мелихон опалар икки қиз, бир ўғилни тарбиялаб, вояга етказдилар.

Ҳабибулло аканинг ёшлиги ва ўсмирлик йиллари уруш даврига тўғри келди. У дастлаб ота касбини танлади — темирйўл ФЗУсини битириб, вагон таъмирловчи уста малакасини эгаллади. 16 ёшидан темирйўлда, "Бирлашган" артелида ишлади. 1947 йилда Қўқондаги бир хўжалик гаражида тажрибали ҳайдовчи Аҳмадали акага шогирд тушди. Сўнг автомактабда шофёрлик курсини тамомлаб, турли ташкилотларда ҳайдовчи бўлиб ишлади.

— Мен иш бошлаган пайтлари ҳали шаҳримизда машиналар кам эди, — деб эслайди Ҳабибулло ака. — Дастлаб "Полуторка", "Зис", "Зис -150", "Зил" машиналарини, кейин "Победа", "Газ-21", "Газ-24" автомобилларини бошқарганман. Лекин машинага, рулга ўрганган одам пенсияга чиқиб ҳам тек ўтиролмас экан. Нафақада "Жигули", "Волга" машиналарини миндим. Энди "Дамас" ҳайдаб юрибман.

— Қамчиқ довони йўлидан ҳам юрганмисиз?

— Ҳа, биз юрганмиз-да бу йўллардан. Аввал довоннинг эски йўлларидан ҳам қатнардим. У пайтлар анча қийин эди. Биз шофёрлар машина ғилдиракларига дам арқон, дам занжир боғлаб, яқинроқ деб шу йўлдан юрардик. Мана, энди ҳозирги равон йўлларни, янги тунелларни кўринг! Ҳукуматимизга, Президентимизга раҳмат. Йўлсозларимиз ҳам барака топишсин! Қамчиқ довони йўлини кенгайтириш борасида қилинган ишлар халқимиз учун жуда қулай бўлди.

Яқинда довон орқали Тошкентга бориб келдим. Тавба, шаҳар шунчалик ўзгариб кетибди-ки... Тўғриси адашиб кетдим. Илгариги Тошкентдан асар ҳам қолмабди. Катта-катта кўчалар, осмонўпар бинолар. Қўйликдан шаҳар марказигача кичик йўл бор эди. Транспорт доимо тиқилиб ётарди. Ҳозир ўша йўлни шундай кенгайтиришибдики... Қойил қолдим. Бизнинг Қўқонда ҳам кўп ўзгаришлар бўлди. Ҳарқалай йўлда юрамиз. Қандай янгилик бўлса биринчи эшитиб, биринчи бўлиб кўрамиз-да. Буёғини сўрасангиз, бутун водий аҳлига хизмат кўрсатганман. Кунига ўртача 200-300 чақиримлаб йўл босардим...

...Ўзимча бундоқ хомчўт қилиб кўрсам, Ҳ.Қодиров қирқ йилдан зиёд вақт давомида миллионлаб чақирим масофани босиб ўтган эканлар. Ҳаракатлари ҳамон дадил ва тетик бу киши ҳали-ҳануз кўзойнакка иши тушмай, "темир тулпори"ни чаққонлик билан бошқариб келяпти. Ҳа, дарвоқе, Қарияларни қадрлаш йилида Ҳабибулло ака Қодировни умр йўлдошлари Санобархон опа, куёвлари Аҳмаджон ака, қизлари Мавлудахон, тўрт нафар невараларию яна бир эвараси таваллудининг қутлуғ 75 баҳори билан муборакбод этдилар.

Ҳ.Қодиров шу ёшда ҳам ҳамон рулда. Тиниб-тинчишни билмайди. Янги, обод йўллар, ўзимизнинг қулай ва бежирим автомобиллар Ҳабибулло ака сингари минг-минглаб юртдошларимизни янги, нурли манзилларга чорлагани-чорлаган. Йўлингиз ҳамиша оқ бўлсин Ҳабибулло ака

А.ИСОМИДДИНОВ

АТРОФИМИЗДАГИ ОДАМЛАР

Адаб, одоб, одам

Қирқ йилга яқин узлуксиз ишлаб нафақага чиққач, туғилган қишлоғимга қайтдим. "Энди истаганча ижод қиламан, қолган умримни жаҳон кезиб ўтказаман," деб ўйлаб юрардим, бўлмади. Қишлоқ фуқаролари йиғини раиси келиб, "Бизларга маслаҳатгўй бўлиб туринг", деб қолдилар. Йўқ дея олмадим. Шу билан ижод ҳам, сайру саёҳатлар ҳам бир чеккада қолиб кетди. Йил давомида чала қурилишларни охирига етказиш, қишлоққа ичимлик сув олиб келиш, Сидқий Хондайлиқий мажмуасини яратиш сингари ишларни йўлга қўйиш учун нафақат туман ҳокимлиги, ҳатто вилоят ҳокимлигини ҳам бесаранжом қилдик.

Бир куни зангори экранда "Оталар сўзи — ақлнинг кўзи" ни кўриб қолдим. Кўрсатувдаги воқеа жуда таъсирчан экан: ёш ва гўзал аёл макрига учган ота икки фарзанди ҳамда касалванд хотинини хор-зор айлаб, ташлаб кетади. Ҳам дард, ҳам ҳижрон азобига дош бера олмаган она болаларини бағрига босганча йиғлай-йиғлай ҳаётдан кўз юмади. Бундан хабар топган "учар" ота, эл кўзи учунми, ходанонига овози борича ўкриб кириб келади. Аммо фарзандлари беоқибат отани қабул қилмайди. Шундан кейингина кўзи очилган бу йигит нохуш хаёллар гирдобида машинасини учириб бораётиб фалокатга йўлиқади ва оғир жароҳат билан шифохонага тушади. Ундан фарзандлар ҳам, "севимли" аёли ҳам хабар олмайди. Охирги дақиқаларда у болаларини қумсайди, ҳеч бўлмаса кўз юмар чоғимда малад бўлар, деб умид қилади. Шу зумда болалари хаёлан ёнида пайдо бўладилар. У ўғли билан қизига жон-жаҳд ила интилади, "Қўлимдан тортинглар, болаларим!" дея додлаб ялинади. Бироқ болалар ундан юз ўгирадилар...

Бу воқеа менга қаттиқ таъсир этди. "Агар шундай ҳолга тушсам, умр йўлдошим ва фарзандларим менга нисбатан қандай муносабатда бўлишар экан?!" деган даҳшатли фикр хаёлимдан ўтди. Худди шу дамда фаришталар "омин" деб юборган эканми...

Шу йилнинг 12 апрел куни ширкат хўжалиги идорасидаги мажлисга бораётиб, — машинани кескин пастлаб кетувчи асфалт йўлга бурдим. Ё тавба, "Жигули" бир зумда шундайин отилдики, қаршимдаги чойхона биносига урилиб кетишдан аранг четлаб, торгина асфалт кўчадан ўқдек отилиб тушиб кетдик. Қайта-қайта босаман, қани энди тормиз ушласа! Машина ҳўл асфалтда тўхтовсиз тойиб, учиб бораяпти! Мен жуда эҳтиёткор одамман, машинани ҳар доим техник кўрикдан ўтказиб, созловчиларга кўрсатиб — тузаттириб юраман. Аммо кўза кунда эмас, кунида синади деганларидай, техниканинг қаеридадир хом жойлари қолган экан-да!

Хуллас, мен фалокат сари учиб бораяпман. Икки томон бир-бирига уланиб кетган уйлардан иборат, абжағи чиққан уйдим-чуқур асфалтдан гоҳ сакраб, гоҳ учиб кетаётган машинанинг тезлиги жуда тез. Ё, алҳазар, рўпарасидаги кўприкдан чамаси ўн чоғли мактаб болалари ўтиб бормоқда эди! Чапдаги йўл ўртасида эса трактор турибди. Ўйўйлашга фурсат қолмади, кўзларимни чирт юмиб, тўғридаги дарахтзор ва уларнинг орқасидаги пахсали уй томон учиб кириб кетдим! Биринчи кучли зарба оёқ остидан урилди. Машина каттакон тошни анча жойга суриб борипти. Кейин чап томондан берилган зарба мени жойимдан учириб юборди. Шу дамда машина чап ёнбоши билан қари тутнинг ёнгинасига... ҳайрият, ёнгинасига урилиб... Каскадёрлик "фаолиятим" шу жойда поёнига етди. Аста-секин ўзимга кела бошладим, қарасам, икки оёғим жонсиз, чап қўлим ишламаяпти, пешонам ва бошимда ғурралар, рул чамбараги туртиб ўтган кўкрак қафасим сим-сим оғрияпти.

Мен ҳаётдан умид узган эдим. Парвардигор ҳар нарсага қодир: хоҳласа жазолайди, истаса нақд фалокатдан ҳам асраб қолади. Хуллас, тирикман, бўлар иш бўлди. Аранг бошимни буриб, ён-веримга қарадим. Атрофимизни ёшу кекса одамлар қуршаб олишган. Кимдир машинанинг қисилиб қолган олд эшигини очишга уринмоқда, яна кимдир орқа эшикдан кириб, мени ташқарига олиб чиқиш ҳаракатида. Дарвоқе, орқа ўриндиқдаги маҳалла оқсоқоли деярли шикастланмабди...

— Асад ака, тузукмисиз, "Тез ёрдам" чақирай десак биронта ҳам телефон ишламаяпти, — деди у бошини авайлаб кўтарар экан. — Ҳамидулланинг машинасида ҳозир сизни касалхонага етказамиз, бардам бўлинг!..

Хуллас, ҳамма менга ёрдамлашишга шошиляпти. Навбатчи врач ҳам елиб-югуриб шикастланган жойларимни рентгенга туширди, синган оёғимни дарров гипслади-да, мени ётқизиб қўйди: "Билишимча олтмишдан ошгансиз, Худо хоҳласа, уч-тўрт ойларда бемалол юриб кетасиз". Хаёлимда ҳануз бир хил фикрлар чарх урмоқда.. "Оила аъзоларим наҳот ҳанузгача хабар топмади, бу аҳволим уларга қандай таъсир қиларкин, мени парваришлашга бардошлари етармикан?" Шу зумда кўзларида ёш билан умр йўлдошим тепамда пайдо бўлди!.. Қисқаси, қимирлай олмай ётган кунларим — бир-икки ой давомида кунимга шу меҳрибон зот — болаларимнинг онаси яради! Фарзандларим-чи? Оҳ менинг ширин-шакар болаларим, бунчалар меҳрибон бўлмасангиз!.. Яна бир қувончли томони — қариндош-уруғларим, қўни-қўшни ва ҳамқишлоқларим тинмай мени йўқлаб турдилар. Қишлоқдаги минг хил икир-чикирлар туфайли уларни анча хафа қилган кунларим бўлган. Аммо бирон киши менга нисбатан ғараз сақламаганига, меҳр-оқибатдан йироқ кетмаганига мана энди амин бўлдим. Айниқса, қўни-қўшниларимнинг ўзларини шунчалар яқин тутишлари, ҳар доимгидан ҳам самимийроқ бўлиб қолганлари мени лол қолдирарди. "Қорақиз"нинг донини майдалаб ичинг, тухум пўчоғини талқонлаб енг, уларни истеъмол қилмасангиз, синган жойларингиз совуқ тушган кезларда узлуксиз оғрийдиган бўлиб қолади. "Қорақиз" деганлари қандай ўсимлик экан? сўрасам, "Менда бор эди, ҳозир олиб келаман" дейишади-да, зумда муҳайё этишади. Самимий муомалалар ҳар қандай доридан ҳам яхшироқ эди, беқиёс руҳий кўтаринкилик бахш этарди менга. Шифокорлар айтганидай, уч-тўрт ойда эмас, икки ойга етмасданоқ қўлтиқтаёқ билан юра бошладим. Ҳаётга қайтаяпман шекилли. Йўқ, мени ҳаётга қайтаришяпти, атрофимдаги меҳрибонларим, қўни-қўшниларим, оддий ҳамқишлоқларим ҳаётга қайтаришяпти! Ҳақиқий дўст ана шулар ва бу одамлар ҳамиша ҳаммамизга керак.

Асад АСИЛ

ҲАЁТНИНГ АСЛ МАЗМУНИ

1991-2002

«Мен инсондаги ростгўйлик, ҳалоллик, эътиқод ва олийликни ҳурмат қиламан. Одамларнинг қадрига етадиган кишиларни қадрлайман. Улар инсониятни маънавий тубанликдан саклашга ҳаракат қиладилар. Негаки, маънавий тубанлик одамдаги инсонийликни емиради. Таъбир жоиз бўлса, маънавий тубанликни маънавий террор, дейиш мумкин. Терроризмга қарши кураш илғор фикрли дунёни бирлаштирди. Энди маънавий терроризмга қарши бирлашмоқ лозим. Зеро, терроризмнинг илдизи маънавий тубанликдан озиқланади», дейди академик Ботирхон Валихўжаев.

ЎзА мухбири академик Б.Валихўжаев билан инсоннинг маънавий ҳурлиги, истиқлол одамлари онгидаги ўзгаришлар, комил инсон тарбияси, Миллий истиқлол ғояси ва унинг жамиятдаги ўрни ҳақида суҳбатлашди.

— Домла, мамлакатимиз мустақилликка эришганига 11 йил тўлаётир. Ўтган вақт мобайнида халқимиз сиёсий, иқтисодий, ижтимоий жиҳатдан эркин бўлишга интилди ва бунга эришди. Бироқ жамиятга яна бир муҳим эркинлик керак. Бу — маънавий эркинлик, руҳий озодлик, фикр ҳурлиги. Ўтган ўн бир йил давомида маънавий эркинликка нечоғли эришдик?

— Асрларга таққослаганда ўн бир йил жуда қисқа муддат. Аммо бу йиллар мамлакатимиз тарихида асрларга тенг тараққиёт даври бўлди. Ўзбекистон ўзининг ҳуқуқий асосларини янгидан яратди. "Озодлик" сўзининг ўзигина инсонга эркинлик бахшида этолмайди. Инсон эришмоғи мумкин бўлган эркинлик асосида иқтисодий ҳурлик ётади. «Аввал иқтисод, кейин сиёсат», деган гапни кўп эшитганмиз. Аммо сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, шунингдек, маънавий ҳурликни бир-биридан айрича тасаввур қилиб бўлмайди. Улар бир-бири билан чамбарчас боғлиқ. Улар биргаликда "озодлик" сўзининг моҳиятини ташкил этади.

«Ҳуқуқ эҳтирослар устидан ҳукмронлик қилган мамлакатдагина эркинлик бўлиши мумкин», дейди француз ёзувчиси Жан Лакордер. Демократик жамиятда инсон ҳуқуқлари ҳурмат қилинади. Шундай ҳуқуқ бор — бу инсоннинг ўзлигига хиёнат қилмаслик ҳуқуқи, ёлғон сўзламаслик ҳуқуқи. Маънавий ҳурликка элтувчи йўл ана шу ҳуқуқдан бошланади.

Биз ўтган 11 йил мобайнида истиқлолимизни иқтисодий жиҳатдан мустаҳкамлаб олдик. Бу йил ғаллакорларимиз беш миллион тоннадан зиёд ғалла тайёрлади. Бугун мамлакатнинг энг чекка қишлоғига ҳам табиий газ етиб борди. Ўз газимиз, ўз нефтимиз бор. Мамлакатимизда етиштирилаётган пахтанинг 20 фоиздан кўпроғи ўзимизда қайта ишланмоқда. Ўз автомобилимиз бор. Булар барчасини инсон яратмоқда ва, энг муҳими, уларнинг ҳаммаси инсон, унинг бахт-саодати учун. Шуни англаш унинг ўзи маънавий ҳурликдир. Инсон қачонки маънавий эркинликка эришса, унинг жамиятга, Ватанга, одамларга, меҳнатга бўлган муносабати тамомила ўзгаради.

Биз маънавий ҳурликка эриша олдикми? Шубҳасиз, эришдик! Истиқлол шарофати билан энг яхши анъаналарни қайта тиклаш имконига эга бўлдик. Ўзлигимизни таниган ҳолда ўзгаларга ўзимизни танитдик. Заҳириддин Муҳаммад Бобур яхши бир гапни айтган: «Ҳар кимдан яхши қоида қолғон бўлса, анинг бирла амал қилмоқ керак». Биз шу ўгитга амал қилдик. Бу эса халқимизнинг онгини ўзгартирди, қонимизда мудраб ётган имкониятларни худди қуёшдек уйғотди.

Истиқлол бизга динимизни, миллий удумларимизни, тарихимизни қайтариб берди. Буюк аждодларимиз ўтмиши, маънавий меросини ўрганишга бел боғладик. Алломаларимизнинг токчаларда чанг босиб ётган асарлари нашр қилинмоқда, харобазорга айлантирилган қабрлари обод этилаётир. Дунё цивилизациясида муҳим ўрин тутган қадимий шаҳарларимиз юбилейлари халқаро миқёсда нишонланмоқда. Тарихимиз бизнинг кимлигимизни кўрсатиб турибди. Шу боис уни холис ўрганмоғимиз лозим. Ўз миллий қиёфамизни бузиб қўйишдан сақланмоғимиз керак.

— Домла, инсонни маънавий ҳурликка элтувчи йўл ҳақида гапирдингиз, аммо ўша маънавий ҳурликнинг манбаи қаерда?

— Одам нима учун яратилган ва у нима иш қилиши керак? Менингча, мана шу савол маънавий ҳурликнинг ўзагидир. Агар инсон шу саволга жавоб топа олса, яъни ўзлигини англай билса, у — эркиндир. Ўзликни англаш инсонни инсонга, жамият ва муҳитга, моддий дунёга қарамликдан қутқаради. Албер Камю: «Ўзликни англаш — исёндир» дейди. Ҳақ гап. Ейиш учун яшаш керакми ёки яшаш учун ейиш керакми? Инсон мана шуни тушунмоғи лозим?

— Назаримда, ўз-ўзини англаш осон кечмайди. Бунинг учун инсон муайян бир йўлни, айтайлик, камолот йўлини босиб ўтмоғи лозим бўлади. Яъни, у комилликка интилмоғи керак. Комил инсонларгина комил жамиятни барпо қила оладилар. Шундай эмасми?

— Балли! Маълумки, комил инсон масаласи қадимий ёдгорлик бўлган «Авесто»да ҳам, Қуръони Карим ва ҳадиси шарифларда ҳам, Аҳмад Югнакий, Лутфий, Абдураҳмон Жомий, Алишер Навоий меросида ҳам етакчи масала сифатида талқин қилинади.

Комил инсон Навоий ижодида таянч нуқта бўлиб, жамиятнинг иқтисодий, ижтимоий ва маънавий ҳаётига оид барча муаммоларни ҳал қилиш унинг воситасида амалга ошади. Алишер Навоий талқинида комил инсон жамиятнинг бир тоифасига мансуб бўлиб қолмай, балки ҳаётдаги турли тоифаларга дахлдордир. Ҳазрат комил инсонни комил жамиятнинг, яъни аждодлар томонидан исталган обод, озод макон, фаровон турмуш, ҳамжиҳатлик ва ҳамфикрлилик, адолат, бахт-саодат, қонунчилик устун бўлган ижтимоий тузумнинг негизини ташкил этувчи асосий омил деб биладилар. Муҳтарам Президентимиз Ислом Каримовнинг «Навоий ҳазратларининг ўлмас ғоялари бугунги кунларимиз учун ҳам бағоят ҳамоҳанг ва ибратли экани, айниқса, аҳамиятлидир», деган фикрларида жуда теран маъно бор.

Оламдаги барча мавжудотлар орасида энг етуги ва мўъжизаси бу — инсон. Бас, шундай экан, инсон ўзига юклатилган вазифа — ер юзини обод қилиш, уни мукаммал ҳолатга келтириш учун доимо комилликка интилмоғи керак. Навоий талқинида комил инсон, ким бўлишидан қатъи назар, ўзлигини, инсонлигини таниган кишидир.

Инсондаги комиллик унинг ахлоқий ва маънавий жиҳатдан намуна ва ибрат бўлишидадир. Агар комил инсон амалдор бўлса, мурувватли ва шафқатли; маърифат аҳлидан бўлса, бошқаларга ибрат бўла оладиган ва одамларни тўғри йўлга ҳидоят қила оладиган; ҳунар эгаси бўлса, ҳалол меҳнати билан жамият равнақи учун хизмат қиладиган бўлиши лозим. Бу сифатлар Навоий талқинида ҳар бир инсон фаолиятининг негизини ташкил этиши керак. Шу боис Алишер Навоий ахлоқий-маънавий фазилатлар ҳамда жамиятдаги қонунчиликка риоя қилиш, яъни қонунчиликни, бугунги тилимиз билан айтганда, устувор деб билиш ҳамма учун фарз ва зарур деб ҳисоблайди. Бу эса ўз навбатида комил инсон — комил жамият муаммосини ҳам назарда тутади.

— Домла, ижтимоий шароитдан келиб чиқсак, демократик жамиятда комил инсон тарбияси қандай кечади?

— Ахлоқий фазилатлар ҳар бир жамият ва ҳар бир давр учун ўзгармасдир. Фарҳод, Ширин, Лайли, Мажнун, Искандар, Суҳайл — Навоий талқинидаги комил инсонлар. Уларнинг ҳаммаси ёшлардир. Демак, Алишер Навоий ёш авлоднинг комил инсон бўлишига умид боғлаб, ўзи тасвирлаган тимсолларда ўрнак олиш зарурлигини ҳам назарда тутган. Бугун биз муҳтарам Юртбошимиз раҳнамолигида Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида ҳар жиҳатдан етук авлод тарбиялашга киришдик. Бу донишманд ота-боболаримизнинг эзгу ниятларига мос ва уйғундир.

— Ҳеч бир жамият ғоясиз, яъни ўз олдига узоқни кўзлаб қўйган мақсадсиз яшай олмайди. Сизнингча, Миллий мустақиллик ғояси мустақиллик даври адабиётида қай тарзда намоён бўлиши керак?

— Яхшилик ва ёмонлик, ёруғлик ва зулмат, адолат ва разолат тушунчалари инсон билан бирга пайдо бўлган. Инсон ҳамиша улардан яхшисини танлаган. Биз ҳуқуқий демократик жамият қуриш мақсади билан яшаяпмиз. Қонун устуворлиги, шахс эрки, чин инсонийликни улуғлаш мезонлари Конституциямизда ўз ифодасини топган. Шундай экан, ҳар ким ўз касби, маҳорати доирасида уни амалга оширмоғи лозим. Чунки Миллий истиқлол ғояси ҳам шунга асосланади. Уни қандай шаклларда бадиий тасвирлаш эса ижодкорнинг истеъдодига, билимига, маҳоратига боғлиқ.

Ёшларга фалсафий, адабий-бадиий, назарий қарашлар ва умумжаҳоний бадиий жараён тажрибалари асосида тушунча бериш лозим. Чунки умумбашарий асар яратган адиблар, жумладан, ўзбек адибларининг мустақиллик мавзусида яратган асарлари «соф санъат»ни маҳкумлаган эмаслар. Алишер Навоий:

Назмда ҳам асл анга маъни дурур,
Бўлсун анинг сурати ҳар не дурур,

— деб бадиий ижодда етакчи ва асл моҳиятни мазмун, маъно-фикр ташкил этмоғи кераклигини, уни ифодалаш шакллари эса турлича бўлиши мумкинлигини уқтирганлар. Шундай экан, мумтоз адабиётни жамият мақсадидан холи дейиш тўғри бўлмайди.

— Алишер Навоийнинг бебаҳо ижодий меросини ўрганиш борасида амалга оширилган ва оширилаётган тадқиқотларга муносабатингиз қандай? Мустақиллик Навоий ижодига муносабатни қай даражада ўзгартирди?

— Навоий ижодини ўрганиш борасида истиқлолга қадар ҳам анчагина хайрли ишлар амалга оширилган. Буни эътироф этишимиз лозим. Бироқ коммунистик тузум ҳазратнинг ижодига ўз мафкураси нуқтаи назаридан келиб чиқиб ёндашишни талаб этар эди. Истиқлол туфайли тарихимизга, маданият ва маънавиятимизга, жумладан, Алишер Навоий ҳаёти ва меросини ўрганишга янгича кўз билан қарай бошладик. Натижада Навоийнинг 20 томлик тўла асарлар тўплами нашр этилди; аввалари эълон қилинмаган «Муножот», «Сирож ул-муслимин» ёки қисқартириб босилган «Насойим ул-муҳаббат» асарлари тўлиқ тарзда китобхонга етди.

— Алишер Навоийнинг «Оқил киши ростдан ўзгани демас, Вале ҳама рост ҳам дегулик эмас» байтини қандай изоҳлайсиз?

— Байт «Маҳбуб ул-қулуб»да мана бу тарзда келтирилган: «Оқил чиндин ўзга демас, аммо барча чинни ҳам демак оқил иши эмас». Бошқа ўринда эса шу маъно қуйидагича баён этилган: «Хирадманд улдурким ёлғон демас, аммо барча чин дегулик эмас». Ҳар иккала ҳолатда ҳам Алишер Навоий инсонийликни сақлаш ахлоқий мезонидан баҳс юритади. Бу ҳолни Навоийнинг қуйидаги сўзлари ҳам тасдиқлайди: «Муваҳҳиш хабарини чиндур деб дўстга еткурма». Демак, даҳшатли хабар чин, рост гап бўлса ҳам дўстингга айтма, дейилади. Шунинг учун уни шарқона муомала одоби деб тушуниш лозим.

— Президентимиз зиёлиларни янгича дунёқараш моҳиятини халқ ўртасида кенг ёйишга даъват этиб келмоқда. Табиийки, миллий фикрни миллатнинг зиёлилари шакллантиради. Нима деб ўйлайсиз, зиёлиларимиз бу борада етарлича ҳаракат қилаяптиларми? Миллий фикрни қандай тарбиялаш мумкин?

— Халқимиз миллий истиқлол моҳиятини тушуниб, у билан фахрланмоқда. Бу борада зиёлиларнинг хизмати катта. Шуниси ҳам борки, онг ва дунёқарашни ўзгартириш тезда амалга ошадиган иш эмас. У зиёлиларгагина боғлиқ бўлиб қолмай, балки бошқа омиллар, жумладан, иқтисодий, руҳий, ахлоқий, ижтимоий муносабатлар билан ҳам боғлиқ. Рудакий, ҳаётдан таълим ололмаган кимса муаллимдан ҳам ҳеч нарса ўргана олмайди, дейди. Дарҳақиқат, ҳаёт мактаби — улуғ мактаб. Яъни ҳаёт ўзгариши, табиий равишда, миллий фикр ривожига самарали таъсир кўрсатади. Фақат бу ўринда миллий фикрни тарбиялашнинг таъсирчан, халқ дилига, тилига яқин шаклларидан оқилона фойдаланишимиз лозим.

— Домла, инсоннинг маънавий ҳурлиги ҳақида гаплашдик. Сўнгги савол: Сизнингча, инсон ҳаётининг мазмуни нимада?

— Агар хўп десангиз, саволингизга Мирзо Бедилнинг бир байти билан жавоб қайтарсам:

Зиндаги бар гардан афтодааст Бедил чора чист?
Шод бояд зистан, ношод бояд зистан, —

Яъни, тирикчилик бўйнингга тушибди, шод бўлсанг ҳам, ношод бўлсанг ҳам яшамоғинг ва ўз вазифангни бажармоғинг лозим. Чунки инсон буюк мақсадларни амалга ошириш учун яратилган улуғ мўъжизадир.

ЎзА мухбири
Воҳид ЛУҚМОН суҳбатлашди

Китобингизни ўқидим

ҒАРОЙИБ САФАР

Инглиз педагоги Люис Кэррол ўн икки ёшли талабаси Алиса Харгривзга атаб эртаклар тўқиганида ўрни-таги йўқ оламлар ҳақида ёзганлари жаҳон адабиётининг машҳур асарларига айланишини, ўзи эса таниқли адиб сифатида тарихда ном қолдиришини хаёлига ҳам келтирмаган бўлса керак. Дарҳақиқат, бир асрдан ошдики, "Алиса мўъжизалар мамлакатида" ва "Алиса Кўзгуорти мамлакатида" асарлари бутун дунё болаларининг севимли китобига айланган. Бу асарлар Ғарбда тарқалиши ҳамда ўқилиши жиҳатидан Инжил ҳамда Шекспир асарларидан кейин учинчи ўринда туради.

Ҳар иккала асар бошдан-оёқ жонли, ўйноқи, ширали тилда ёзилган. Сўз ўйинларининг деярли ҳар саҳифада учраши болаларнинг тасаввурини ўстиришга хизмат қилади. Бинобарин, турли соҳа олимлари — математик, физик, назариётчи ва ҳатто ядрочи-физиклар Л.Кэррол асарларига тез-тез мурожаат қилиб туришлари бежиз эмас. Зотан, ҳар иккала китобдаги ғайриоддий ҳодисалар замонавий илм-фаннинг долзарб муаммоларига алоқадор бўлиб чиқаяпти.

Яна бир инглиз педагоги Эдвин Э. Эбботтнинг 1884 йили нашр этилган "Флатландия" асари "Тўртинчи ўлчам ҳақида роман..." деб номланади. Бола оламни ўйин орқали англагани каби, Эббот ҳам ўқувчини икки ўлчамли ва ҳатто бир ўлчамли оламлар билан айнан шу усулда таништиради. Натижада "хилма-хил ўлчамдаги оламлар", деган мураккаб илмий тушунча қизиқарли воқеаларга бой асар ёрдамида осонроқ англашилади. Голланд олими Дионис Бюргернинг 1957 йили нашр этилган "Сферландия" асари "Эгриланган фазо ва кенгаювчи Коинот ҳақида роман, муаллиф Олтибурчакнинг безаклари билан" деб номланган.

Хуллас, ҳазил-мутойиба, сўз ўйинлари ва ҳар хил қочириқларга бой, равон, ширали тили, ўйноқи баён усули, ўйлантирмай қўймайдиган, унинг зеҳни, тафаккурини чархлайдиган жумбоқларга тўла бу китоблар ўқувчини оҳанрабодек ўзига тортади. Кўп ўлчамли геометрия ва нисбийлик назарияси бўйича жиддий илмий асарлар ёзган олимлар Керроллнинг машҳур "Алиса"си қатори "Флатландия" ва "Сферландия"дан мамнунлик билан кўплаб кўчирмалар келтиришади. Афсуски, бу учала асар ҳали ўзбек тилига таржима қилинмаган. Кўпчилик олиму ёзувчиларимиз қатори фантаст адибамиз Мавлуда Иброҳимова ҳам ҳали улар билан танишиб улгурмаган. Бироқ бу ҳол унга мустақил равишда бошқа ўлчамли олам — геометрик шакллар яшайдиган сайёра ҳақида ажойиб фантастик қисса ёзишга халақит бермади.

Аслини олганда "Илмус сайёрасига ғаройиб сафар" асарини (Тошкент, "Янги аср авлоди", 2000) том маънода "Флатландия" ёки "Сферландия" руҳида деб бўлмайди. Умуман, Илмус сайёраси уч ўлчамли олам, бироқ математиклар юрти — Биномда геометрик шакллар яшаши билан у Керроллнинг "Алиса мўъжизалар мамлакатида" асарини эслатади.

Бу саргузашт-фантастик қисса илм олишга иштиёқи йўқ икки ўқувчининг бошидан кечганлари асосига қурилган. Ўқиш-ўрганишдан зерикиб, ҳаммадан танбеҳ эшитавериш жонига теккан Омон билан Шодмон янги келган синфдошлари Герц ўзга сайёралик эканини билиб қолгач, унинг кемасида Илмус сайёрасига йўл олишади. Бироқ ёмғирдан қочиб дўлга тутулишганини вақт ўтгач билиб қолишади. Зотан, Илмус ўз номи билан илм-фан сайёраси. Бу ерда патнисда овқат ўрнига нуқул масала-мисол келтиришади, устига-устак болаларнинг "Поклик мисоли"ни ечолмай, дорга осилишларига бир баҳя қолади...

Умуман, қисса фантастик топилмаларга ниҳоятда бой. Математиклар юрти, Биологлар ўлкаси, бу ўлкада яратилган Юра даврининг мўжаз нусхаси, Физиклар мамлакатида рўй берган ғаройиб ҳодисалар... Уларнинг ҳар бири ўша ҳудуддаги ҳаёт тарзига бевосита боғлиқ. Математиклар юртида оддий мисолларни ечолмай, очлик туфайли ҳушдан кетган болалар яна кўп саргузаштларга дуч келгач, Биологлар ўлкасига қочишади, у ердан Физиклар мамлакатига тушиб қолишади. Ёвуз малика босиб олган бу мамлакатда илм-фан қадрсизланади, лекин буни қарангки, эзгулик билан жаҳолат илмга ҳам кўп жиҳатдан боғлиқлигини Омон билан Шодмон айнан шу ерда англаб етишади.

Аввало, персонажларнинг номи ўқувчи диққатини тортади. Куб суворийлар, "Трапеция, Параллелепипед, Конус, Цилиндр шаклидаги ҳар хил фигуралар...", Лога (логарифм), Пирамид Тўғричизиқович, Арифметикахоним, Трапецияхонимнинг қизи ёқимтойгина Квадрат, Медиана, Брадис жадвали, Тўртбурчак Пифагор жадвали, Биологлар ўлкасида палеонтолог врач Гулдиёр. Бу номларнинг аксарияти ўқувчига мактаб дарсликларидан яхши таниш, бинобарин, уларнинг бадиий асарда тимсоллар сифатида жонланиши қизиқишни ошириши табиий.

Асар тилининг воқеаларига уйғунлиги яққол сезилади. Зотан, тасвирланаётган манзара билан персонажлар тили ўзаро узвий боғланиб кетган: "Нима қилса ҳам куб-да, ўзини катта тутади. Миллион хил хоссаси бор. Перпендикуляр томонлар, параллел тўғри чизиқлар, ҳаммаси унда, шунга кеккаяди-да". "Логарифмлар авлодидан бўлсанг ҳам мамлакатга тўғри чизиқчалик фойданг тегмайди-я." "Цилиндр, параллелепипед шаклидаги муҳташам бинолар қатъий аниқлик билан қурилган эди". "Йўлда ҳар қадамда турли ҳандасавий формулалар акс эттирилган шиорлар кўзга ташланар, ҳатто фавворалар ҳам парабола шаклида эди." Манзаралар тасвири-ю персонажлар тилидан ташқари "пружина сочларига анча оқ оралаб қолган биномлик", "Трапециялар ниҳояси", "Лампазорда ўралашиб юрган экан" каби иборалар ҳам фантастик воқеа-ҳодисалар тавсифига табиийлик, жонлилик бағишлайди. Натижада ўқувчи ўзини шу хаёлий оламда юргандек, шу ғаройиб саргузаштларни ўз бошидан кечираётгандай ҳис этади.

"Илмус сайёрасига ғаройиб сафар" саргузашт-фантастик қисса сюжети, композицияси, воқеа-ҳодисалар баёни, тасвир ва персонажлар тили билан қанчалик ўқишли бўлмасин, асар муайян камчиликлардан холи эмас. Айни пайтда бу нуқсонлар муаллифнинг ўз олдига қўйган баён услубидаги мантиқийликдан ўзи сезмаган ҳолда чекинишида кўринади. Масалан, "Қандайдир узун ридо кийиб олган ўн чоғлик шакл..." Ўзга олам у ёқда турсин, Европадан бошқа жойларда "ридо" сўзи ўрнига тушмаслигини муаллиф яхши билади.

Бундан ташқари, ўқишни ёқтирмаган ерлик билмасвойлар ўзга сайёрага галстук тақиб боришганига ишониш қийин. Бу детал, болалар Ердан келганининг далили сифатида ҳам хизмат қилмайди. Ортиқча тафсилот. Шунингдек, ўзга сайёрадаги "ракеталар пункти" да "бортмеханиклар" бўлишига ҳам ақл бовар қилмайди. Қолаверса, ўзга сайёрага хос иборалар жуда чиройли топилгани ҳолда, баъзи жойларда ўрнига тушмай қолган. Тенгламалар хонасидаги детектор Омонга берган таърифида шундай жумла бор: "Мия қобиғидаги чизиқларга қараганда, билим майдонига ҳеч қандай экин ва гуллар экилмаган, сувсиз чўл бўлиб ётибди. Тафаккур боғлари ҳам йўқ". Яхши топилган бу иборалар Математиклар юртига эмас, Биологлар ўлкасига муносиб келган бўларди.

Ушбу жузъий нуқсонларига қарамай, "Илмус сайёрасига ғаройиб сафар" саргузашт-фантастик қиссаси фантастикамизда янгича бир йўналиш пайдо бўлганини кўрсатади. Асар ўқувчиларнинг Коинот ҳақидаги билимларини кенгайтиришга хизмат қилади.

Рустам ОБИД

ЭҲТИЁТ БЎЛИНГ, ҚАЛБ САНЪАТИ

Фикралар

Шоир Турди Фароғийнинг бир мисраси мазмуни устида узоқ вақтлардан бери ўйлаб келаман. Мана, ўша мисра:

Ло бақодур қалбий, **қалбинг боғлама иқболингга.**

Мазкур матн ҳақида филология фанлари доктори Нусратулла Жумахўжанинг қуйидаги талқини бор: "Қалбий, яъни қалбакилик, сохтагарчилик абадий эмас, унинг умри қисқа. Қалбий, қалбакилик, қаллоблик сифатлари қалб фаолияти билан боғлиқ равишда келиб чиқади. Шунинг учун эътиқод илмида қалбга ишонч билан қаралмайди. Қалб амри билан иш қилиш ҳамиша ҳам эзгуликка олиб боравермайди. Турдининг қалб ҳақидаги мисрасида қалбнинг ҳис-туйғулари, эҳтиросларига асир бўлма, қалбингга доимо қулоқ солаверма, унинг ҳою-ҳавасларига учма маъносидаги ўгит ўрнашган..." ("Ўзбек адабиёти", 10-синф учун дарслик, 222—223-бетлар).

Олимнинг бир мисра устида ҳар томонлама мулоҳаза юритиши — яхши. Бироқ бу мулоҳазалар ўша мисрага, унинг мазмунига алоқадормикан?..

Менингча, олим мисрани у қадар эътибор билан ўқимаган кўринади. Мен байтни эски ёзувда ёзиб, қайтадан ўқишга уриндим. Бу усулда мисра қуйидаги тарзга келди:

Ло бақодур қалби, **қалбинг боғлама иқболингга.**

Бу мисрадан маъно чиқаришнинг имкони бор. Мисрани бундай тушуниш мумкин: "Иқбол"ингга кўнгил боғлама, чунки "иқбол"нинг тескариси "ло бақо" — бебақодир.

Нашрга тайёрланаётганда мисрага тиниш белгилари тўғри қўйилганда матн қуйидагича бўларди".

"Ло бақо"дур қалби, қалбинг боғлама "иқбол"ингга.

Дарҳақиқат, эски ёзувда "иқбол" сўзини ёзиб, уни тескари ўқисак — "ло бақо" бўлади...

Санъаткор Турди Фароғийнинг қалб санъатидан хабари бўлган, албатта — Мумтоз бадиият санъатлари ичида қалб санъати ҳам бор. Юқоридаги мисра мазмунини идрок этиш учун мазкур санъат моҳиятини билиш лозим бўлади.

Биз луғатини **юрак** деб биладиган "қалб" сўзининг истилоҳ сифатидаги луғати "тескари, чаппа" сўзларига мувофиқ келади. ***Шоир байтда бирор сўзнинг ўнг ва тескари ўқилишини назарда тутган бўлса, қалб санъатини қўллаган бўлади.***

Фикримизни далиллаш учун Муҳаммад Ниёз Нишотийнинг "Ҳусн ва Дил" достонидан қалб санъати қатнашган бир байтга мурожаат этайлик:

Кохи жаҳон қалби доғи хок экан,
Рутба анга гарчики афлок экан.

Байтнинг биринчи мисрасини қуйидагича ёзиш лозим эди:

"Кох"и жаҳон қалби доғи "хок" экан...

Қалб санъати намуналари сийрак учрагани учун мазкур достондан яна бир байт келтирай:

"Боғ"и жаҳон қалби доғи "ғоб" экан,
Оби фано остида ғарқоб экан.

Мисоллардан кўринаётирки, биринчи байтда "кох" (қаср) сўзининг тескариси "хок" (тупроқ), "боғ" сўзининг тескариси "ғоб" (чирик ёки тўқай) бўлмоқда.

Сир эмаски, адабий ҳаёт ва адабий таълимга шеър санъатлари шу даражада кўплаб кириб келмоқдаки, уларни назарий жиҳатдан ўзлаштириш ва амалиётга, хусусан, бадиий ижод ва мактаб дарслигига татбиқ этишда ҳам бироз қийинчиликларга дуч келмоқдамиз. Шу боис мазкур фикрани ёздик.

Ваҳоб РАҲМОНОВ

ОЛИМНИНГ ОЛАМИ

Икки оғиз дил сўзи

Бегали болаликда тирик жоннинг ўлмаслиги чорасини топмоқчи, шифокор бўлмоқчи эди. Аммо мактабни битириш арафасида билдики, ўлимни енгадиган шифокор бўлиш учун ўликлар билан ҳам иш кўриши керак бўларкан. Бундай ўйлаб қараса, ўлимдан ҳам кўра ўликдан кўпроқ қўрқар экан. Ана шу қўрқув ўзбек адабиётшунослигига истеъдодли бир олимни берди. У филолог бўлишга қарор қилди. Чунки вужуднинг саломатлиги қанча аҳамиятли бўлса, кўнгилнинг соғломлиги, ҳиссиётнинг тириклиги ҳам ўшанчалик муҳим эканлигини англаб етди. Бу англов ўн беш ёшида ўрта мактабни битирган ўсмирни университетнинг филология факультетига етаклаб келди...

Бегали Қосимов болалигидаёқ ўзига, гап-сўзига, қилиқларига эътибор қиларди. Ўз имкониятларини, қадрини биларди. Учинчи синфдалигидан оҳангга солиб достон ўқирди. Кучли хотираси туфайли бир ўқигани ёд бўлиб қоларди. Ўқигани ёдида қолиб, янаги сафар ўзиникидек қилиб айтиб берадиган "қуймақулоқ" болакайга фақат катталар эмас, балки тенгдошлари ҳам ҳурмат билан қарашарди. Чунки мактаб бўйича ёлғиз Бегалигина бутун-бутун достонларни ёд биларди, фақат у аруз вазнларини қийналмай аниқларди, математик жумбоқларни осонгина ҳал қиларди, кимёвий формулаларни ечиб роҳатланарди. Бунинг устига, кураш тушишда, тўп суришда ҳам бошқалардан ортда қолмасди...

Худо берган қобилият унга миллатнинг ижтимоий, сиёсий, маданий, маърифий ва адабий ҳаётига доир саноқсиз фактлар, номлар, шеърларни хотирасида сақлаш имконини беради. Аналитик тафаккур туфайли билганларини ўзаро солиштириб, умумий қонуният топа олади. Шу боис унинг хулосалари салмоқли, тош босадиган бўлади. Дунё олимларининг профессор Бегали Қосимов фикрлари билан ҳисоблашишлари шундан. Кўп асарларининг АҚШ, Англия, Франция, Туркия, Татаристон, Қрим, Бошқирдистон сингари юртларда таржима қилиниб, чоп этилаётгани, ўзини турли хорижий университетларга маъруза ўқишга чақиришларига ҳам сабаб шу. Б.Қосимовнинг жадидчилик ҳаракатининг келиб чиқиши, тарихи, фалсафаси ва адабиёти борасидаги қарашлари Туркияда кенг ёйилиб, эътибор топганидан олим бу мамлакатдаги академияларнинг бирига ҳақиқий, иккинчисига эса мухбир-аъзо қилиб сайланган. Бегали ака Туркиядаги дунё зиёлилари орасида эътироф қозонган "Билга" журналининг таҳририят ҳайъати аъзоси ҳам.

Одам фаоллашиб, ижтимоий мавқеи ўзгариб, жамият тараққиётининг сабабчиси бўла боргани сари яратилган санъат ҳодисасини текширишга социологик нуқтаи назар билан ёндашиш зарурати пайдо бўлади. Ўзбек адабиётшунослигида чинакам социологик тадқиқотчилик, фикримча, Бегали Қосимовдан бошланди, дейиш мумкин. Тўғри, бизнинг филология илмимизда узоқ йиллар вулгар социологизм ёлғиз ҳукмронлик қилганини инкор этиб бўлмайди. Лекин бадиий адабиётга социологик ёндашув билан вулгар социологик ёндашув тамомила бошқа-бошқа ҳодисалардир. Олим жадид адабиёти тараққиётини илк бор миллатнпнг фалсафий, тарихий, мафкуравий, иқтисодий, сиёсий, эстетик қарашлари билан боғлиқликда текширди. Бу алоқадорликнинг қонуниятларини топишга уринди. Санъат муайян одамни, алоҳида инсонни, унинг руҳиятини, турмушини тасвирлашга киришиб, одамнинг шахсий ҳаётига аралаша бошлагач, санъат ҳодисасини изоҳлаш ҳам бошқачароқ йўсинда амалга ошириладиган бўлди. Лекин бунда бадиий ижодга ижтимоий турмушнинг нуқсигина, унинг иллюстрациясигина деб қарамаслик лозим эди. Бегали Қосимов ана шу бошқача адабиётшуносликнинг, ижтимоий нафосатшуносликнинг йирик вакилидир.

У "Излай-излай, топганим..." китобида жадид адабиётининг майдонга келиши ва унинг ўрнаклари ҳақида ёзади: "... 10-йиллардан бошлаб адабиёт майдонига янги авлод кириб келди. ... эски зиёлиларга ўзини қарши қўйган бу авлод ижтимоий турмуш ҳақида, санъатнинг жамиятдаги ўрни масаласида тамоман янги қарашларни ўртага ташлади". Профессор ана шу янги қарашларнинг илдизи ва моҳиятини пухта асослаб берган.

Олим миллатга хос одатлар, кундалик амаллардан унинг ўзак хусусиятларини излаб топади. Унинг қиёфасини белгилайдиган жиҳатларини кўрсата олади. Шу туфайли Беҳбудий, Фитрат, Мунаввар қори, Авлоний, Тавалло, Сиддиқий-Ажзий, Сидқий Хондайлиқий ва бошқа кўплаб маърифатчиларнинг халқ тарихи ва маданияти ривожидаги ўрнини тўғри белгилашга муваффақ бўлди.

Миллатга адоқсиз муҳаббат ва туркий илдизнинг бирлиги туйғуси ўзбек олимини Исмоилбек Ғаспиралига яқинлаштирди. Натижада у Ғаспирали ҳазратлари ҳақида мақолалар битди, махсус рисола ёзди, адибнинг "Хотинлар ўлкаси" фантастик романини таржима қилди. Чунки олим И.Ғаспиралида туркий тафаккурнинг улкан миқёсларини кўради, туркий истиқбол куртакларини ҳис этади. Туркий тарих ва руҳиятни тўғри идрок қилиш учун уни пухта билиш шартлигини англайди.

Бегали Қосимовнинг адабиёт таниш борасидаги хизматлари қанчалик катта бўлса, унинг адабиёт ўқитиш илми ва амалиёти ривожига қўшган улуши ҳам шунча улкандир. Олим адабиёт ўқитишни тубдан янгилаш кераклигини англаб ва унга чақирибгина қолмай, янги дастурлар ва дарсликлар яратишда ҳам фаол қатнашди. Б.Қосимов иштирокида яратилган 7-,9-,10-синфлар учун "Адабиёт"дарсликлари бугунги кунда миллионлаб ўқувчилар томонидан ўрганилмоқда. Олим гўзал мумтоз асарлар ва адабиёт тарихининг мураккаб муаммоларини ўқувчиларга имкон қадар тушунарли, қизиқарли тарзда етказиб бериш борасида астойдил тер тўкмоқда. Бу борада, айниқса, шу йили босилиб чиққан 9-синф "Адабиёт" дарслигидан фойдаланиш юзасидан тайёрланган методик қўлланма алоҳида ажралиб туради.

Бегали Қосимов Миллий университетда ўзи ташкил этган "Миллий Уйғониш даври ўзбек адабиёти" кафедрасини бошқариш билан биргаликда миллат аҳлини жадид адиблари мероси билан таништириш ишига раҳнамолик қилмоқда. Кафедра олимлари иштирокида жадид ёзувчиларининг беш юз босма табоқдан кўпроқ ҳажмдаги асарлари элликдан ортиқ китоб ҳолида нашр этилди. Бегали ака ҳар қандай ишга астойдил киришади. Қўл учида, ҳардам хаёллик билан енгил-елпи иш тутмайди. Таваккалчиликни ёқтирмайди. Ҳар бир қадамини ўйлаб, ўлчаб босади. Кўп фикрлаб, сўнгра тадбир кўради...

Кишининг мутахассис сифатидаги фазилатлари унинг шахс сифатидаги хусусиятларига мутаносиб бўлсагина эътибор топади. Шунинг учун ҳам профессор Бегали Қосимов Миллий университетнинг энг обрўли педагогларидан саналади. Уни талабаларнинг севимли домласи дейиш қийинроқ. Чунки у шуғулланадиган ишини ҳурмат қилади ва унга астойдил ёндашишни талаб этади. Талабага юмшоқлик, ўринсиз валломатлик кўрсатмайди. Бировнинг юзу кўзи деб эътиқодига хиёнат қилмайди. Шу боис таҳсил даврида эркинликни афзал кўрган талабалар ҳам домланинг фанини ўқишга, билишга мажбур бўладилар. Охирида чўтлаб кўришса, кўпинча, Бегали Қосимовнинг фанидан бошқа нарсани дурустроқ ўзлаштирмаганликлари маълум бўлади. Шундан кейингина домлани яхши кўриб қоладилар.

Истеъдод ҳамиша ўзига йўл топади. Бегали домланинг миллат равнақи, филологик илм тараққиётидаги заҳматлари қадр топмоқда. 1999 йили у "Ўзбекистон Республикаси фан арбоби" унвонига сазовор бўлди. Эътиқодига содиқ олим, билимдон мутахассис, пухта тадқиқотчи Бегали Қосимов олтмиш ёшга тўлибди. Олтмиш ёш йигитлик эмасу, аммо ақл қаймоқ боғлайдиган давр. Алломага умрининг етмишинчи босқичида ҳам соғлиқ, омад ва илҳом ёр бўлсин!

Қозоқбой ЙЎЛДОШЕВ

Йўлдош ЭШБЕК

ЧИРОЙИНГДА КЎРИНАР ВАТАН

ЗОМИН

Эй, сен паст айлаган осмоннинг томин,
эй, сен юлдузларни гуллатган чаман,
булоқлар тотидир ёбонинг, Зомин,
ёмонинг ойнадир, Ватанда ватан.

Қўзилар қўйларнинг сояси каби,
тойлар югуради отлар изида,
кўкариб кетгандир қирларнинг лаби,
пешонасин уриб тоғлар тизига.

Хаёлга ботасан, ўйга ботасан
ва менинг ёдимни тарк этмас замин.
Ўзингни сойларга гоҳо отасан
ва ногоҳ сезасан озодлик таъмин.

Бас, етар, шу сўз ҳам кифоя, зотан —
менинг мақтовимга эмассан муҳтож.
Сенинг чиройингда кўринар Ватан,
сенинг бошингдадир гўзалликдан тож!

ГУЛЛАР

Гуллар жилмаяди, илдизи кўкда,
ердан қўл чўзаман шамолга ўхшаб,
хаёл боғ яратар, кўк боғин ўпар,
диёр дейди ҳаргиз, демайди Ер — Шар.

Ғалати гапирар, луғати бошқа,
ақл гоҳо унга уста таржимон.
Жилмайтар — гул чизар ўкрайган тошга,
осмонга осмондай қарайди ёмон.

Чўнг ақл қанотли хаёл улгурар,
менинг ақлим ялқов, аъмолим ноқис,
хаёлда ажиб хуш гуллар туғилар,
ҳеч ҳаёт кўрмаган, ҳис қилмаган, ҳис.

Ҳеч ким тортолмайди унинг жиловин,
гоҳо мен подшоман, гоҳо у... зорлар,
туғади бир ҳаёт, туғар қаловин,
қорлар ёниб кетар, гуллайди қорлар!

ДАШТ

Ў, бу дашт!
Шаштингни оширар. Юлдузларга етар шашт.
Гуллар шабнамида нур гулдир минг тур:
куйлаб ётар, дашт бўлгинг келур,
паст бўлгинг келурки, соф чанги баланд
оқ булут монанд
кўксингда гулласа оқ от уюри,
тулпорлар диёри — дашт бўлгинг келур!
Ҳовучдан тўкилур юлдуз уюми!
Дашт бўлиб кўксингда чопгим келур, дашт!
Бойчибор-Ғиротни топгим келур, дашт!
Куннинг кучи зорлар кўнглим ичинда,
ойнинг кўзи порлар қўлим учинда,
бир беозор ёр-баҳор бўлгим келур,
дашт устида дашти зор бўлгим келур,
дашт ўтсин устимдан қишларга томон,
баҳорларга томон ўтсин хуш, омон!

БИР ОДАМ

Бир оёқда турар бирин кўтариб,
мен ҳайрон қоламан, қўйгани ер йўқ.
Мен ўзи билмайман, буюкми, ғариб?
Шу туриши ғамми ёки кўнгли тўқ?!

Ёки ғарибликдир асл буюклик,
ишидан қониқиш топмас бу юклик,
бир оёқда у қандай юрар экан,
сакрабми, ҳаккалаб югурар экан.

Оғирми, оғирми — оёқ чополмас,
айланар Ер ўқин, наҳот, тополмас!?
Қарайди бир тўда ҳайрона туриб,
қанотдай оёқни ўқ билан уриб.

КЎЗЛАР

Кўзлар ҳеч ақлга бўйсинмай қўйди,
боқиб бир нуқтага қолар суяниб.
Ў, Мажнун бўлсайди, ақлдан тўйди,
оқиб нур нуқтага нолир уялиб.

Нуқта суяб қолар... нигоҳлар қаттиқ —
сўзсиз таъналару сўроқлар қаттиқ,
кўз таянч нуқтасин топгану ҳолсиз,
нуқта ҳам бу кўзга суяниб қолди.

У

Курсиси йўқ унинг, ишлар тун бўйи,
уйғотар у тонгнинг бошини силаб,
ойнинг елкасига қўлини қўйиб,
уйғонган юртига саодат тилаб.

Тушиб қолар эди тизининг изи —
бетон бўлмаганда ўтирган жойи,
лекин жой аксини жойлаган тизи,
кўксига жойлаган энг ёруғ ойни!

ОВОЗ

Тонг каби жаранглар унинг овози,
уйғотиб қўяди одамни ногоҳ.
Лекин бу жарангта маъно лавозим,
содиқ вазир каби юракдаги оҳ.

Сассиз таралади кўнгилларга у,
Ватанга муҳаббат шу бўлса керак.
Чўкиб илдиз отар дилларга мангу,
гарчи мангуликни қамрамас юрак.

ГУЛ

Гул, бунчалар хомушсан,
тунда қорақизил гул.
Тундай қаро қизил гул,
бир қушга ёруғ тушсан.

Не милтирар бағрингда,
юлдузми шуъла сочар,
не сабабдир, қаҳрингта,
ахир, тун бағрин очар.

Яна мунгли қоласан,
бахт кутар — тонг эртаси,
нечун бошинг соласан,
сен-ку олам эркаси.

Нола қилса ҳақ булбул,
ишқинг деб буткул ул кул,
табассум қил, энди кул,
тунни ёриттил,эй гул!

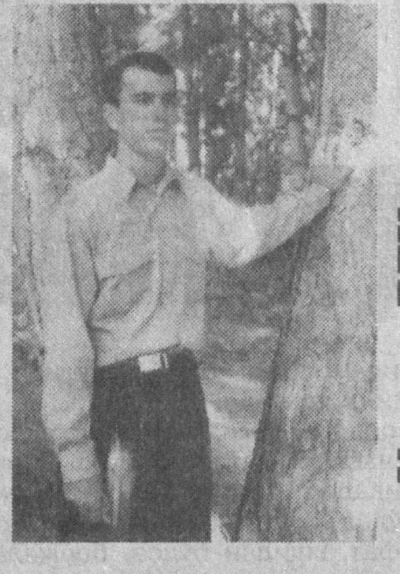

Усмон БЕК

ҲИЛПИРАЙДИ БАЛАНД БАЙРОҒИМ

БАЙРОҚ

Менга айтинг, Ватан нима, тупроқми,
Ёки танга тушган ларза, титроқми?
Нега унда йўлга чиқсам йўл унмас,
Юртдан кетиш шундай оғир қийноқми?

Ундай бўлса қандай кетди хоинлар,
Эй, кетинглар, ҳар қадамда тойинглар.
Ковакларда мўр-малахдек тугарсиз,
Ўзбекистон бўлмас сўнгги жойинглар.

Ҳилпираган сари баланд байроғим,
Дастасини маҳкам тутар бармоғим.
Йўқ, бу оддий мато эмас, шойимас,
У — менинг номусим, шаъним, ардоғим.

БУЛОҚ

Чотқолда бор шундай мўъжаз бир булоқ,
Шу қадар тиниққи, кундай беғубор.
Сойлардек қирғоқлар юзини юлиб,
Ҳайқирмоқдан қилар бу булоқча ор.

Ненидир чулдираб, ненидир ўйлаб,
Ҳеч кимнинг дилига солмай хавотир
Серсавлат қоялар тагидан ўтар,
Пинагин бузмай бу жажжи баҳодир.

Унга йўл кўрсатар ёқаларига
Бошчасин яшириб олган отқулоқ.
Ҳатто тоғнинг совуқ бақаларига
Енгил таъзим қилиб ўтар бу булоқ.

Асрлар юзига ажинлар солган
Кекса харсангтошлар унга йўл берар.
Шунда ҳам булоқча ҳовлиқиб кетмас,
Буюклар пойига бошини эгар.

Бошқалар қатори бу жажжи булоқ,
Билмас манглайда не ёзиқлигини.
Менимча, дарёга айланганда ҳам
Йўқотмаса керак босиқлигини.

БИЛМАДИМ...

"Севиб қолдим", дейди жуда кўп ёшлар,
Мен бундай кезларда ўйга толаман.
Чап кўксимда чаққан иссиқ чақмоқдан
Илондек ғужанак бўлиб қоламан.

Мен ҳам севган эдим, ахир, бир пайтлар
Қошига боролмай ўша сулувни.
Сойнинг бу бетида кўзга суртардим
Санам у бетида кир ювган сувни.

Ҳамиша сақланган бизда масофа,
Йўлда ҳам юрардик икки томондан.
Аммо бир-бировни яхши кўрардик,
Аммо бир-бировни севардик жондан.

Бугунги ошиқлар маъшуғи билан
Юришар бир-бирин пинжига кириб.
Бўсалар олади севгилисидан
Баъзан оталарин олдида туриб.

Юзларим ловуллаб кетади шунда,
Жиноят устида қўлга тушгандай.
Сизлар ҳам гувоҳи бўласиз буни,
Билмадим, ўзингиз тутасиз қандай?!

ДОСТОНЛАР МАВЖИДАГИ УМР

Ёднома

Дўмбира куйлаганда, достон айтилганда беихтиёр боболаримизнинг баҳодирликлари, жасурликлари, момоларимизнинг сулувлигию вафодорлиги кўз олдимизга келади. Достон ижро этилган дамларда аждодларимизнинг суронли кечган ҳаётини юрак-юракдан ҳис қиламиз. Гўё улар билан бирга яшай бошлаймиз...

Бахши-шоир фақатгина қўшиқ айтаётгани йўқ. У бизнинг ўтмишимизни, тарихимизни тирилтирмоқда. Агар бахшини берилиб тинглаётган даврани кузатсангиз, бу ажиб ҳолатга ўзингиз гувоҳ бўласиз. Ихтиёрсиз тарзда ўз-ўзидан тарихга, ўзлигингизга сайр қиласиз сиз ҳам.

Достончилик — бахшичилик санъатининг бебаҳо тури. Қадимда элнинг тўю йиғинлари, байраму шодиёналари бахшилар ижросидаги достон ва термаларсиз ўтмаган. Бу жанрлар жамият тараққий этган бугунги кунда ҳам ўз ўрнига эга. Сабаби — оддий. Достону термаларда ўзлигимиз мужассам. Достончилик анъаналарини давом эттирган сулола вакилларидан бири Чори бахши эди.

Қашқадарё воҳасининг таниқли достончиларидан бўлган Хўжамберди бахши хонадонида тўртинчи ўғил дунёга келди. Ўзига муносиб тарзда унга Чори, деб исм қўйдилар. Чори болалигидан отаси айтган достонларни жон қулоғи билан тингларди. Шу-шу, унинг шоирликка ишқи тушди. Аста-секин, дўмбира чертиш, достон айтиш сирларини ўргана бошлади. Вақт ўтиши билан у отанинг севимли ва тиришқоқ шогирдига айланди. Фалакнинг гардиши билан ота — устоз оламдан ўтгач, унинг жиянлари бўлган Жиян бахши, Омон бахши, Туроб бахшилардан сабоқ олишни давом эттирди. Чори ўн беш ёшидан мустақил достон айта бошлади. Достончилик сирларини эгаллаётган кезлари ҳамқишлоқлари билан Тошкент вилоятининг Бўка туманига кўчирилди. Бу ерда пахтачилик хўжалигида ишлар экан, яхшигина пахтакор ҳам бўлиб етишади. Хўжаликда бригадир, кейинчалик бўлим бошлиғи бўлиб ишлаб, фидокорона меҳнати туфайли эл орасида обрў топади. Астойдил хизматлари муносиб баҳоланиб, "Шуҳрат" ордени ва бир неча медал билан тақдирланди.

Чори бахши ота касбини ташлаб қўймади: элнинг тўю томошаларида достону термалар куйлашдан чарчамади. Айниқса, 1967 йилга келиб Чори бахши бахтиёр дамларни бошдан кечирди. Ана шу йили фолклоршунос олимлар — Ҳоди Зариф билан Малик Муродов ундан достон ва термалар ёзиб олди. Шундан сўнг Чори бахши ўз қишлоқдошлари орасида эмас, балки фанда ҳам эътироф этилди. У радиотелевидениеда куйлай бошлади. Шоир ижодидан намуналар матбуот саҳифаларида эълон қилинди. Ўрта Осиёда фолклор анъаналари тарғиб этилар экан, 1975 йили минтақа миқёсида ўтказилган "Бахши-шоирлар кўрик-танлови"да биринчи ўринни Қодир бахши билан Чори бахши эгалладилар. Шовот ва Шаҳрисабз шаҳарларида ўтказилган кўрик-танловларда ҳам Чори бахши I, II ўринларга лойиқ деб топилади.

Чори шоир сермазмун умри давомида отасидан, устозларидан ўрганган қирққа яқин достон, кўплаб термаларни мароқ билан ижро этган, эл орасида куйлаган. Ўзи ҳам 1968 йили "Жаҳонгир", 1975 йили "Шароф мерган" достонларини яратади. Бу анъанавий достон ва термалар ўз даврида ёзиб олинган эди. Улар ҳозир Фанлар академиясининг Қўлёзмалар фондида сақланмоқда.

Чори бахши Хўжамберди ўғли яқинда табаррук 80 ёшида оламдан ўтди. У ижро этган достонлару термалар эса фарзандлари, шогирдлари тилидан тушмаётир. Бир умр Чори бахши қўлида наво таратган соз янги авлодларнинг қалб торларини чертаётир. Демак, халқ бахшисининг умри дўмбира садоларида, у куйлаб ўтган шеъру достонлар мавжида давом этаётир.

Аҳмаджон ЭРГАШ,
Холмат КАРИМОВ

ОРИФ ОДИЛХОНОВ

Меҳрибон ва дилкаш инсон, ажойиб шоир Ориф Одилхонов оламдан ўтди. Ҳазил-мутойибалари ўзига ярашиб турадиган, бир гапириб ўн маротаба хандон урадиган бетакрор инсон энди орамизда йўқ. Табиат ва гўзаллик куйчиси бўлган Ориф аканинг қалби бодом гулларидек тиниқ эди.

Ориф Одилхонов 1938 йилнинг 10 январида Тошкент вилоятининг Паркент туманига қарашли сўлим Сўқоқ қишлоғида таваллуд топди. Унинг болалик йиллари уруш ва урушдан кейинги оғир йилларга тўғри келди. 1955 йили Тошкент қишлоқ хўжалик институтининг агрономия-иқтисодиёт факультетига ўқишга кириб, уни 1960 йили битирди.

Институтда ўқиб юрган давридаёқ у киши Хайриддин Салоҳ, Эркин Воҳидов каби атоқли шоирлар билан дўстлашиб, Мақсуд Шайхзода, Ғафур Ғулом, Миртемир каби устоз шоирларнинг суҳбатларидан баҳраманд бўлганлар. Институтни битирганидан сўнг Фарғона вилоятининг Тошлоқ туманидаги жамоа хўжаликларидан бирида ҳисобчи, Юқори Чирчиқ туманида маданият бўлими мудири, 1970 йилдан умрининг охиригача "Сўқоқ" дам олиш уйининг раҳбари бўлиб ишлади.

Ориф Одилхоновнинг "Баҳор атри", "Тоғда бир чашма", "Бодом гуллари", "Умид юлдузлари", "Сўнмаган севгим", "Қўшиқ куйласам", "Тоғлар таронаси", "Сайланма" каби шеърий тўпламлари шеърият мухлисларининг кўнгил мулкига айланган. 1988 йили унинг "Паркент тарихи" номли китоби ҳам чоп этилган.

Унинг юздан ортиқ шеър ва ғазаллари машҳур хонандалар томонидан куйлаб келинаётир. Ориф Одилхоновнинг камтарин меҳнати ҳукуматимиз томонидан муносиб тақдирланган. У "Республикада хизмат кўрсатган маданият ходими" фахрий унвони, орден ва медаллар соҳиби.

Ориф Одилхонов ўзининг ижоди, самимияти ва меҳрибонлиги билан ҳамиша дўст-ёрлари қалбида яшайди.

Бир гуруҳ дўстлари

ФАЙЗЛИ ХОНАДОН

Қарили уй — парили уй

Қадим Тошкентда бахт булбул бўлиб сайраган хонадонлар бисёр. Уларнинг бирида Ғафур Ғулом, бирида Ойбек, бирида Зулфия, бирида Миртемир қаламу қоғоз ила ошно тутинган. Бугунги кунда адабиётимизнинг қанча дарғалари, жонкуярлари, заҳматкашлари хонадонида адабий муҳит иқлими яшнаб турибди.

Ижод аҳлининг яшаш жойи ҳамиша руҳият маскани ҳисобланган. У кичкина капа бўлса ҳам, кенг ҳовли бўлса ҳам унутилмас воқеаларга кўп гувоҳ бўлган. Кекса шоирларимиздан бири Рамз Бобожоннинг хонадони ҳам бундан мустасно эмас.

Таҳририят топшириғи билан Рамз аканинг уйига кириб борар эканман, кўчадаги баланд-баланд иморатлар эътиборимни тортди. Рамз ака телефонда уларни мўлжал қилиб, бежиз айтмаганини фаҳмлагандай бўлдим. Яна, "Бешчинор кўчасига кириб сўрасангиз, мени ҳамма билади", деганлари эсимга тушди.

Эшик қўнғироғини босгач, ичкарига таклиф қиларкан "Сизнинг соатингиз энди 11 бўлдими?", деди Рамз ака сал киноя аралаш 12дан ўтаётган қўлсоатимга ишора қилиб. Мен узримни айтдим. Кейин меҳмонни ранжитиб қўймадимми, деган оҳангда қўшиб қўйди: "Ўзи шунақаман, биров билан бир вақтни келишдимми, бошқа иш қила олмайман, михланиб кутиб ўтираман". Кекса шоирнинг ижодхонасига кираркканман, қатор-қатор тартиб берилган, дид билан терилган жовонлардаги нодир китоблар диққатимни жалб этди. Суҳбатни бу хонадонда кечган адабий давралар, ижодий гурунглардан бошлай қолдим.

— Сизнинг ёшлигингиз Ғафур Ғулом, Ойбек, Шайхзода сингари XX аср ўзбек адабиётининг энг улуғ намоёндалари даврига тўғри келган. Уларнинг адабий davraларида иштирок этиш, суҳбатларидан баҳраманд бўлиш кўнглингизда қандай таассурот уйғотган?

— Мен нафақат сиз санаган алломалар, балки Чўлпонни кўрганман, Фитратнинг суҳбатида бўлганман. 1935 йили болалар адабиёти бўйича кенгаш чақирилди. Ўшанда президиумда биринчи марта Абдулла Қодирийни кўргандим. Бошида мошранг духоба, тахтакачланган "жадид" дўпписи бор эди... Отажон Ҳошим раислик, Шокир Сулаймон маъруза қилганди. Мен ўша анжуманда Ҳамид Ғулом, Туроб Тўла, Шуҳрат билан танишдим, Саид Аҳмад, Асқад Мухтор, Шукрулло билан кейинроқ...

Яна бир мажлисда Абдулла Қодирийни танқид қилишяпти, "Ўтган кунлар"-ни қоралашяпти, ҳеч ким раҳмат деяётгани йўқ. У эса қоғозга бир нималарни тез-тез ёзяпти. Қизиқиб, одамлар ёнидан сурилиб бориб қарадим, ёзуви катта-катта, дона-дона экан. Лекин тез ёзарди. Замон шунақа нозик бўлганки, эртасига "унақа дединг, бунақа дединг" деган туҳматлар бўлмаслиги учун шундай қилган, энди билсам. "Ҳа" деса мана мен фақат шуни ўқиб бердим, бошқа ҳеч нарса деганим йўқ, дейишга асос ҳозирлаган.

— Ғафур Ғулом билан борди-келди қилган эккансиз...

— Уйланиш тўйимга Ғафур ака рафиқаси Муҳаррам ая билан келган. Тўйдан кейин борди-келдимиз янада авж олган. У шеърни қойиллатганидай дуторни ҳам яхши чаларди.

Ғафур ака билан кўп сафарларда бирга бўлганман. Қаерга борсак, у кишини дўстлари, улфатлари кучоқ очиб кутиб олишарди. У пайтлар туманларда меҳмонхоналар деярли бўлмасди. Аммо Ғафур ака бировнинг уйига боришдан олдин ўша ернинг бозорини айланиб, нарх-навони билиб чиқардилар. Аввалига, нима қиласиз бозорда, десам, сен билмайсан, қўявер, дердилар. Ўзлари ҳеч нарса харид қилмасдилар. Кейин билсам, бозорнинг қиммат-арзонлигига қараб меҳмондорчиликнинг маврудини белгилар эканлар. Одатда 1-2 соатдан ошмасди меҳмондорчилик.

60-йиллар эди. Бир гал Бағдодга бордик. Кеч бўлиб қолган, Ғафур ака эса бозорга кириб чиқишга жазм қилдилар. Биз, энди қоронғига қолмасдан борайлик, мезбон кутиб қолмасин, десак ҳам унамай бозорга кириб кетиб, яхши кайфиятда чиқдилар. Ҳа, намунча хурсандсиз, десам, э, бу ерда бозор роса арзон экан — мезбоннинг уйида тунаб қолсак ҳам бўларкан, дедилар.

Рамз аканинг ижодхонасида машҳур авар шоири Расул Ҳамзатов билан тушган суратига кўзим тушди. Бунинг боисини сўрадим.

— Расул Ҳамзатов билан жуда кўп мулоқотда бўлганмиз — деб ҳикоясини бошлади Рамз ака. — Кўпинча Тошкентда ва бошқа жойларда бўладиган анжуманлар, турли тадбирлар хусусида фикрлашардик. Мен у пайтда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раисининг ўринбосари бўлиб ишлардим. Бизни янада яқинлаштирган, дўстлаштирган нарса — бу шеърият бўлди. Мен унинг бир қанча шеърларини она тилимизга таржима қилганман. Ўзига ўқиб берган пайтларимда диққат билан қулоқ соларди ва "яхши" деб қўярди. Албатта, ўзбек тилини билмасди. Лекин оҳангидан фаҳмларди маъносини. Бу уйга Расул бир неча марта оиласи билан келган. Хотини Патимат жуда маданиятли, қўли гул аёл эди.

— Расул Ҳамзатов характерининг қайси жиҳатларига кўра эътиборни тортади?

— У жуда ҳозиржавоб шоир. Саволингизга ҳар қандай шароитда жавоб топа биладиб. Ҳар қайси жойда шеърини ёддан ўқиб бера олади. Яна битта яхши фазилати, Расул — бағрикенг инсон. У ўшанда биринчи учрашган одами билан ҳам эски танишлардай гаплашаверарди, тортинмасди, эркин тутарди ўзини. Инсоний туйғулари, руҳияти кучли шахс эди.

— Биринчи марта у билан қаерда танишгансиз?

— Ёш ёзувчилар кенгашида, 1947 йилда. Ўшанда ижодий гуруҳимиз раҳбари Александр Твардовский эди. Кейин қардош республикалар адабиёт кунларида бирга бўлганмиз.

Рамз ака билан суҳбатимиз анча чўзилди. Очиғи, XX аср адабиёти дарғалари ҳақидаги хотиралар у кишининг кўнгил эшигини ланг очиб юборди. Гоҳо атоқли ўзбек шоир-ёзувчилари тўғрисида, гоҳида эса Қайсин Қулиев, Азиз Несин, Файз Аҳмад Файз, Мўмин Қаноат, Абдураҳмон ал-Хамиси, Субхас Мукерджи, Муин Бексу, Чингиз Айтматов, Гариген Севунц, Ўлжас Сулаймон, Николай Грибачев, Наби Хазрий, Иосиф Нонашвили каби ўз даврининг пешқадам қалам соҳиблари хусусида ҳаяжонли, мароқли эсдаликларини сўзлаб берди. "Бу зотларни тилга олишдан мақсад адабиётлар дўстлиги — халқлар дўстлигининг, халқлар дўстлиги эса адабиётлар дўстлигининг бунёдкоридир. Мен бунга аминман", — дейди Рамз ака.

Дарҳақиқат, улуғ ижодкорлар билан мулоқотда бўлиш — катта мактаб, замондош бўлиш ҳам шараф экан. Рамз ака юқорида номлари зикр этилган улкан истеъдод соҳибларининг суҳбатларида бўлгани билан фахрланади. "Умримдан мингдан-минг розиман", деб шукроналар айтади. Яна: "Ёшларимиз мустақилликнинг қадрига етишсин, талтайиб кетишмасин. Талтайиш бошқа, эркаланиш бошқа", дейди.

Ҳа, бугунги эрка авлод катта карвон бошлаган Истиқлол йўлини муносиб давом эттиришга қодир. Бу чўнг тарихий йўлда буюк ота-боболаримиз руҳлари йўлдош. Зотан, улар орзу этган мустақил Ўзбекистон — ҳаммамизнинг уйимиз. Илло, юртимиздан файзу барака, бахту саодат аримасин.

Сафар ОЛЛОЁР

ҚАДР ТОПГАН ФИДОЙИЛИК

Буюк рассом, файласуф олим, шоир ва адабиётшунос, жамоат арбоби Николай Константинович Рерих ва унинг оила аъзолари — Рерихлар ўз фаолиятлари билан тарихда ўчмас из қолдиришган. Бугунги кунда ҳиндистонликлар бу оилани катта ҳурмат билан тилга олишади. Яқинда пойтахтимиздаги Ҳиндистон маданият маркази Рерихлар жамияти билан ҳамкорликда ўтказган "Рерихлар ва Ҳиндистон" анжумани ҳам бундай юксак эътибор ва эҳтиромнинг ифодаси бўлди.

Анжуманда Ҳиндистон маданият маркази раҳбари Жозеф Винсент Лобо, Рерихлар жамияти раиси Надия Моносипова, профессор Анвар Қосимов, академик Рафаэл Тақташлар Рерихлар оиласи, хусусан, таваллудининг 100 йиллиги нишонланаётган Юрий Рерих фаолиятининг умуминсоний аҳамияти ҳақида сўзладилар.

Юрий Рерихнинг ҳаёт йўли мураккаб ва ғоятда қизиқарли. 1918 йили Новгород вилоятидан Финляндияга кўчган Рерихлар оиласининг тақдири кейинчалик Ҳиндистон билан абадий боғланади. 1923-28 йиллари Ҳимолай экспедициясида қатнашган Юрий Рерих Ҳиндистон, Сикким, Ҳимолай ва Кашмирда тадқиқотлар олиб боради. У дастлаб бир қатор европа тилларини, сўнгра санскрит, мўғул, хитой, пал каби шарқ тилларини мукаммал ўрганади.

Юрий Рерихнинг "Марказий Осиё йўллари бўйлаб" номли монументал асари, икки томли "Мовий солнома"си Ҳимолай экспедицияси материаллари илм оламида нечоғли катта аҳамият касб этишидан далолат беради. Ўз вақтида Юрий Рерих шарқшунос олим ва файласуф сифатида шарқ маданияти мўъжизалари билан дунёни ҳайратга солди. "Фан, санъат, ахлоқ йўли билан атрофдагиларга таъсир ўтказиш, керак бўлса, ташаббус ва қаҳрамонлик кўрсатиш лозим. Ҳар қачон ва ҳамма соҳада ташаббусни қўллаб-қувватлаш зарур, башарти у умум манфаатига йўналтирилган бўлса." — деб ёзган эди у.

Юрий Рерих шахсий ҳаёти билан бу борада намуна бўлди. Жаҳон маданиятини янги ижодий ғоялар билан бойитди. Рерихларнинг маданий мероси мана шунинг учун ҳам ҳамон ўз қадр-қимматини сақлаб, минглаб одамлар қалбида ҳайрат уйғотиб келаётир.

М. МЕНГЛИҚУЛОВА

Доимий ҳамроҳ

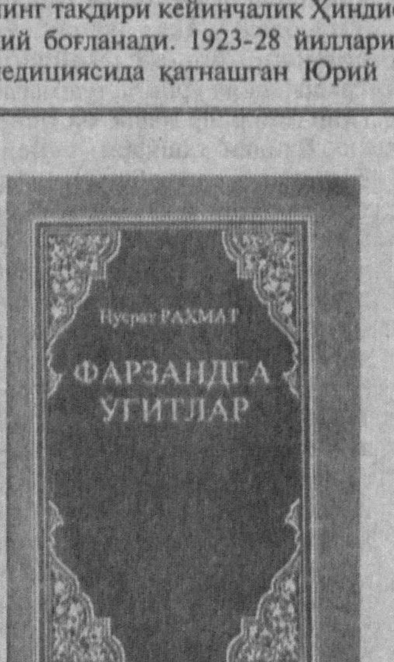

"Одамларнинг бадига пуч ва варсоқи пандлар тегиб кетган. Насиб бўлса, мен унақа бемантиқ, саёз йўриқномалар битмайман! Тағин: бобокалонларимиз ҳам "босиб чиқаришларига кўзлари етмай" ёки ҳомий топишдан хавотир тортиб, қўлларини қовуштириб ўтиришганда, инсоният "Қобуснома", "Зафарнома", "Саодатнома", "Гулистон", "Бўстон" сингари жавоҳир хазиналаридан бебаҳра қолган бўлур эди!" Ўз саъй-ҳаракатларини шу тариқа журъат билан маъқуллаб, шижоат билан ишга киришган таниқли публицист Нусрат Раҳмат "Фарзандга ўгитлар" номли ўқишли рисола ёзиб, чоп этди.

Бой ҳаётий тажрибага эга зиёлининг фарзандларга айтар сўзи бўлади ва сўзни қай тарзда таъсирчан қилиб етказиш Нусрат Раҳматдай моҳир журналистга чўт эмас. "Фарзандга ўгитлар" бу фикримизга далил бўла олади.

Муаллиф ўғил ва қизга мурожаат этаркан, панду насиҳатларнинг аниқ бир мавзусини белгилайди. Дейлик, "Навқиронлик ва навжувонлик хусусида" ёки "Билим олмоқ, ҳунар ўрганмоқ ва заковатга эришмоқ хусусида" сўз очаркан, шунчаки гапнинг "кифтини келтириш" билан чекланмайди. Балки мулоҳазаларга реал ҳаётдан олинган ибратли воқеаларни боғлаб, ғоят жўяли хулосалар чиқаради. Мана шундай хулосалардан бири: "Минбарда айтилган сўз шудгорга сепилган уруққа ўхшаши — вақт ўтиши билан илдиз отиши, ҳосил бериши лозим. Билиб қўй: донолар нафратини, нодонлар ҳайратини оширадиган нарса — сохталик ва жўнликдир".

Рисолада яна муаллифнинг "Ота-она меҳри ҳамда фарзандлар бурчи", "Жуфти ҳалол ва зурриёд", "Сухандонлик, хушхатлик ва миллатга эҳтиром", "Тансиҳатлик", "Меҳмондорчилик ва саёҳат" хусусидаги ўгитлари ҳам жой олган. Асқад Мухтордай атоқли адиб билан мулоқотларда қайд этилган фикр-қарашлардан тортиб, оддий, бироқ умри ибрат бўлгули инсонлар ҳаётидан келтирилган мисоллар ўгитларнинг жонли, таъсирчан чиқишини таъминлаган.

"Ёзувчи" нашриётида яқинда икки минг нусхада чоп этилган Нусрат Раҳматнинг "Фарзандга ўгитлар" рисоласи китобхонлар эътиборини қозонади, деган умиддамиз.

САЪДУЛЛА ҚОСИМОВНИ БИЛГАН БОРМИ?

Озод ШАРАФИДДИНОВ

"Ораларингда Саъдулла Қосимовни билган борми?" Менинг бу саволимга ҳозирги ёшлар елка қисиб жавоб беради. Кексароқ одамларнинг ҳам кўпчилиги "Йўқ, билмаймиз" дейди. Фақат аҳён-аҳёндагина битта-ярим мункиллаган, лекин қиёфасидан бир замонлар зиёлилар тоифасига мансублиги сезилиб турадиган қария: "Қулоғимга чалингандек бўлган эди, лекин ким эканини, нима ишлар қилганини билмайман" дейди афсус билан. Мен бу саволни одамларга кўпдан бери бераман, адашмасам, буни суриштира бошлаганимга камида эллик йил бўлдиёв...

Мана ҳозир сиз ҳам "Билмайман, эшитмаганман" деб турибсиз. Гарчи ярим аср мобайнида одамлардан бу инсон тўғрисида тузукроқ бирон маълумот ололмаган бўлсам-да, изланишларимни тўхтатганим йўқ ва натижада тўла бўлмаса-да унинг тўғрисида бироз тасаввурга эга бўлдим. Бироқ шу чала тасаввуримнинг ўзиёқ шаҳид кетган бу йигит олдида, унинг пок хотираси қаршисида бош эгишга мажбур қилади. Истасангиз, шўро замонида бегуноҳ завол топган шаҳидлардан яна бирининг аламли қисмати ҳақидаги ҳикояни мен айтай, сиз тингланг...

...Кўзингизни бир лаҳза юминг, азиз ўқувчим, ва ўзингизни бундан етмиш икки йил аввалги Самарқандда деб ҳис қилинг. Ўша кезларда Самарқанд Ўзбекистоннинг пойтахти эди. Табиийки, республикада ҳамманинг нигоҳи унга қаратилган, ўлка ҳаётидаги ҳамма йирик воқеалар пойтахтда содир бўларди. Мана, бугун — 1930 йилнинг 21июн куни бу шаҳарда бутун республикани тўлқинлантирган, салкам уч ойдан бери давом этган, довруғи оғизлардан оғизларга кўчиб юрган суд жараёни тугамоқда. Бугун ҳукм ўқилмоқда...

Кўримсизгина бир иморатнинг чоғроқ зали. Уч ойдан бери давом этаётган суд жараёнининг овозаси ҳамма ёқни тутиб кетган бўлса-да, суд залида одам кам. Бунақа суд мажлисларига кўп одам киритилмайди — улар "очиқ" деб аталсалар-да, аслида "ёпиқ" мажлислардан фарқи йўқ. Фақат судланувчиларнинг яқин қариндошларига-ю, махсус текширувдан ўтказилган тўрт-бешта "томошабин"га рухсатнома бериладди, холос.

Ҳукм ўқилаётганига 5 соатлар бўлиб қолди. Авжи саратон, ҳаво дим. Иссиққа чидаб бўлмайди. Одамлар терга ботган, кийимлар жиққа ҳўл. Суд раиси ҳам овози совуқдан-совуқ, худди чаласавод одамдек тутилиб-тутилиб, сўзларни ямлаб, тушуниб бўлмайдиган талаффузда ҳукм ўқимоқда. Залдагилар аллақачон сиқилиб, тарс ёрилиб кетадиган даражага етган бўлса-да, миқ этмай тинглашга мажбур — қоидаси шунақа — ҳукмни судянинг ўзи ўқиб эшиттиради. Унга қолса-ку, аллақачон жонига тегиб улгурган шаҳарни ҳам, бу суд мажлисини ҳам ташлаб, жон-жон деб салқингина Москвасига қайтиб кетарди, бу димиққан залда сувдан чиқариб олинган балиқдай, ҳавонинг етишмаслигидан каппа-каппа оғзини очиб ўтирмас эди. Аммо ундай қилиб бўлмайди.

Ниҳоят, ҳамма сабрсизлик билан кутаётган фурсат ҳам етиб келди — судя маҳкумларга қандай жазо берилганини ўқий бошлади:

"Судланувчиларнинг юқорида зикр этилган жиноятларда айбдор эканини аниқлаб, Совет Социалистик Республикалар Иттифоқининг Олий Суди

ҲУКМ ҚИЛАДИ:

1.Саъдулла Рашидович Қосимов... Олий жазога — отувга, унга тегишли ҳамма молу мулки мусодара қилишга...

2. Бадриддин Шарипов... олий жазога — отувга, унга тегишли ҳамма молу мулки мусодара қилишга...

3. Насриддин Олимов... олий жазога — отувга, унга тегишли ҳамма молу мулки мусодара қилишга...

4. Вячеслав Петрович Спиридонов — олий жазога, молу мулки мусодара қилишга ҳукм қилинсин."

Бундан ташқари, ҳукмда Мирсоат Мирзокиров, Акбар Самиғжонов ва Рустамхўжа Иброҳимхўжаевларнинг ҳар хил муддатга қамоқ жазосига ҳукм қилинганлари айтилган эди.

Албатта, бу суд жараёни шунчаки оддий бир жиноий ишни кўрмаётгани, балки у сиёсий жараён экани, шунинг учун суд ҳукми бошқача бўлиши мумкин эмаслиги аввалданоқ ҳаммага маълум эди. Буни маҳкумларнинг қариндош-уруғлари ҳам билишарди. Лекин шунга қарамай, бу ҳукм уларга ногаҳон портлаган бомбадай таъсир қилди. Залда қий-чув бўлиб кетди. Кимдир уввос солиб фарёд кўтарди, кимдир чинқириб юборди. Яна кимдир ҳушидан кетиб йиқилди. "Сув! Сув беринг!" деган ҳайқириқлар янгради. Суднинг котиби йўғон овоз билан залдагиларга ўшқирди: "Жим! Жим бўлинглар!"

Суд аъзолари, терговчилар, жамоатчи ҳимоячилар апил-тапил қоғозларини йиғиштириб, залдан чиқиб кетишди.

Суд мажлиси ана шундай тамом бўлди.

Мажлис тамом бўлди-ю, аммо унинг одамлар юрагида туғдирган ваҳимаси қолди. Суд мажлисидан тарқалган халқалар яна анча вақтгача — бир ой эмас, олти ой эмас, камида икки-уч йилгача бутун жамият ҳаётини тўлқинлантириб турди. Суд жараёни бошланиши билан, яъни 1930 йилнинг 25 мартидан бошлаб матбуотда кўтарилган шовқин-сурон, таҳдидли, маъноли, маъносиз даъватлар, ҳар хил дўқ-пўписалару писандалар, огоҳлантиришу, қобил-мўмин бўлишга чақиришлар яна камида уч йил давом этди. Шўро матбуоти ўша пайтда ҳам пашшадан фил ясашга устаси фаранг эди.

Қосимовнинг иши ҳақидаги материалларга мен биринчи марта 50-йилларнинг ўрталарида рўпара келган эдим. У кезларда мен аспирант эдим. Номзодлик диссертациямга материал йиғиш мақсадида Ўзбекистонда 20-30-йилларда чоп этилган газета тахламларини ва журналларни синчиклаб кўздан кечириб чиқишга тўғри келди. Ўшанда 30-йилларнинг ўрталаридан бошлаб газеталар ва журналларда бот-бот учраб турадиган бир сарлавҳа эътиборимни тортди. Унга қараганда, бу мақоланинг адабиётга дахли йўқ эди, лекин сарлавҳаларнинг ҳар бирида шунақа ғазаб ва нафрат бор эдики, улардан ларзаға тушмасликнинг иложи йўқ эди. Сарлавҳаларнинг ҳаммасида рус тилида ҳам, ўзбек тилида ҳам Қосимовнинг фамилияси ҳар мақомда такрорланар ва ҳар кўйга солиниб таҳқирланарди. Сарлавҳалар турли шаклда бўлсалар-да, мазмунан бир-бирини айнан такрорларди. — Қосимов пролетариатнинг душмани, ёт унсур, зараркунанда, порахўр, шўро ҳукуматини ичдан қўпорувчи, бундай газандаларни мажақлаб ташламоқ керак, Қосимов ва унинг думларини таг-туги билан қуритайлик, бир тўда аксилинқилобчиларга қақшатқич зарба берайлик ва ҳоказо... Бундай ваҳимали мақолалар деярли икки йил, балки ундан ҳам ортиқроқ вақт мобайнида матбуотда мунтазам босила борди. Кейин-кейин бунақа сарлавҳалар йўқолди-ю, ҳар хил мафкуравий масалаларга бағишланган мақолаларнинг ичида ўрни бўлса-бўлмаса, Қосимовчилик қолдиқларини аёвсиз фош қилишга ундаган даъватлар учраб турди. Албатта, буларнинг ҳеч қайсисининг ажабланадиган жойи йўқ эди — уларнинг бари ўша замонларда шаклланиб қолган янгича шўро услубига жуда мос тушарди. Бу услубнинг характерли белгиларидан бири шунда эдики, ҳар қайси газета шундай айюҳаннослар ва асабий замзамалар йўли билан ўзининг инқилобий онглилигини, шўроларга, коммунистик партияга садоқати чексиз эканини, синфий курашнинг олдинги марраларида дадил кўкрак кериб бораётганини намойиш қиларди. Уларнинг ажабланадиган томони бошқа нарсада эди — мақолаларда Қосимов эҳтирос билан, жунбушга тушиб,аёвсиз фош қилинса-да, унинг ўзи ким, нима жиноят қилган, аксилинқилобчилиги нимада кўринади деганга ўхшаган саволларга уларнинг биронтасидан тайинли жавоб топиб бўлмас эди. Асалнинг ози яхши деган мақол бор. Шунга ўхшаш матбуотда босилган гаплар мадҳия бўладими ёхуд фош қилувчи мақола бўладими, дастлабки пайтларда унга чин деб ишонилган. Мен ҳам масаланинг бирор тафсилотидан хабардор бўлмай туриб, Қосимов тўғрисидаги гапларнинг ҳаммасига чиппа-чин ишондим, шўро ҳукуматининг ўн уч йиллигида шунақа бадкирдорлар, маразлар чиққанига ажабландим, уларни ўз вақтида фош қилган ва жазосини берган НКВД ходимларига, суд органларига тасаннолар ўқидим. Бироқ ҳамма нарсанинг ҳам меъёри бўлади. Чинга ўхшаган ёлғон ҳам меъёрдан ошса, унинг ёлғонлиги ўз-ўзидан билиниб қолади, одамлар ишонмай қўяди. Менда ҳам шундай бўлди — бу одамнинг "ёвуз"лигига шубҳа уйғонди. Мақолаларда тасвирлашганидек, Қосимов ҳар қанча зўр ва баҳайбат бўлмасин, ҳатто шериклари билан бирга Совет Иттифоқини ағдариб ташлай оладиган иқтидорга эга эканига одам ишонгиси келмас эди. Икки йил давомида матбуотда ёғдирилган нафратлару таҳдидлар гўё чумчуқларга қарши ўт очишдай беҳуда гап бўлиб кўрина бошлади. Бунинг устига унинг кирдикорларини исбот қиладиган жиддий далилларнинг йўқлиги ҳам матбуот материалларининг ишонтириш кучини кескин камайтирар эди. Хуллас, мен шубҳаларимни ҳеч кимга айтганим йўқ — у пайтларда бунақа гапларни бировга гапириб бўлмас эди, лекин аста-секин имида-жимида Қосимовнинг кимлигини, қанақа одам бўлганию, нима жиноят қилганини суриштира бошладим. Аммо юқорида айтганимдек, анча вақтгача бу суриштиришлар ҳеч қандай натижа бермади.

Ниҳоят, қайта қуриш ва ошкоралик йилларида калаванинг учини топгандай бўлдим. Кунлардан бирида Абдулла Қаҳҳор романларининг ижодий тарихи тўғрисида илмий иш қилаётган шогирдим Раҳмон Қўчқоров "Сароб" романининг манбалари тўғрисида бир қатор фикрлар айтиб қолди. Улар ҳали адабиётшунослигимизда айтилмаган дадил ва янги фикрлар эди. Мен Раҳмоннинг қандай қилиб бундай фикрларга келганини сўрадим. Аввал унинг айтгиси келмади, тайсалланди, ҳа деб ижиғилаб сўрайверганимдан сўнг у менга учта рисола кўрсатди. Буларнинг учови ҳам 30-йилларнинг бошида, рус тилида юпқа муқовада босилган китоблар эди. Улардан бири М. Алексеевнинг "Қўқон мухторияти" деган рисоласи, иккинчиси ва учинчиси 1931 йилда Ўзбекистон давлат нашриёти (ЎзГИЗ)да рус тилида чоп этилган "Аксилинқилобия миллатчиликка зарба" ва "Қосимовга қарши, қосимовчиликка қарши" деган китобчалар эди. Уларнинг иккови ҳам Қосимовнинг ишига дахлдор бўлиб, биттаси Қосимов ва унинг шериклари устидан чиқарилган ҳукм, иккинчиси эса шу иш бўйича давлат қораловчиси Р.Катаняннинг нутқидан иборат эди. Қизиғи шундаки, рисолаларнинг уччовида ҳам "Абдулла Қаҳҳорнинг шахсий кутубхонаси" деган муҳр босилганди. Китобларнинг сўнгида қизил қалам билан "1932 йил" деб сана қўйилганига қараганда, Абдулла Қаҳҳор ўша кезларда бу китобларни синчиклаб, ҳошияларига белгилар қўйиб ўқиб чиққан ва қай бир жойларидан "Сароб" романини ёзишда фойдаланган. Шу воқеадан бир неча муддат аввал мен Кибриё опанинг ижозати билан уч ёки тўрт кун давомида Абдулла аканинг кутубхонасини "ревизия" қилган эдим — ҳар бир китобни кўздан ўтказиб, уларни муайян тартиб билан қайтадан териб чиққандим. Ўшанда юқоридаги рисолаларга рўпара келганим йўқ. Мен Раҳмондан бу китоблар унинг қўлига қаердан тушиб қолганини суриштирдим. У нимадир деб жавоб бергани ҳозир эсимда қолмапти. Сўнг бу китобларни ўқиб чиқмоқ учун Раҳмондан сўраб олдим. Лекин уларни ўқишим бир неча йилларга чўзилиб кетди. Рисолалар ҳозир ҳам менинг кутубхонамда сақланмоқда. Хуллас, мен шу рисолалардан илк марта Қосимов тўғрисида маълумотлар олдим.

Суратда: С. Қосимов

Қосимов ва унинг шериклари устидан суд жараёни Самарқанд шаҳрида 1930 йилнинг 25 мартидан 21 июнига қадар бўлиб ўтган. Уларни СССР Олий судининг Жиноят-Судлов коллегияси суд қилган. Раис М.И. Василев-Южин, суд аъзолари Я. П. Дмитриев ва Фахриддин Нуриев, котиблари А. Ф. Яковлев ва И.С. Дудниченколар бўлган. Давлат қораловчиси Р.П. Катанян ва Г.М. Островскийлар, оқловчилар Самарқанд округ ҳимоячилар коллегиясининг аъзолари Гречишев, Салмо, Бессонова ва Оллоёровалар иштирок этишган. Суд жараёнида улардан ташқари жамоатчилик қораловчилари сифатида Сотти Ҳусайн билан Жаҳон Обидовалар қатнашган эди. Буни ўқиб, мен ғоятда таажжубланган эдим, чунки уларни озми-кўпми билардим. Тўғри, Сотти Ҳусайнни кўрган эмасдиму, лекин унинг ёзувчилигидан, "Юксалиш" деган пиеса ёзганидан, кейинроқ Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг раҳбарларидан бири бўлганидан ва 37-йилда халқ душмани сифатида қамалиб кетганидан хабарим бор эди. Кейинчалик — 60-йилларнинг бошида мен Сотти Ҳусайннинг рафиқаси Фотима опа Йўлдошбоева билан дорулфунунда бирга ишлаганман. Бу аёл асли фарғоналик, кўҳликкина, ҳатто 60-йилларда ҳам ҳуснини йўқотмаган, тили бурро, эркаклар билан баравар аския айта оладиган шаддод аёл эди. Одатда эри қамалса, унинг оила аъзолари ва биринчи навбатда, хотини ҳам қамалар ва сургун қилинарди. Бироқ тақдир Фотима опадан меҳрини аямаган шекилли, у Сталин қатағонларидан омон қолган, ҳатто кўп йиллар партия ва совет идораларида юқори лавозимларда ҳам ишлаган эди. Шахсга сиғиниш фош қилиниб, собиқ сиёсий маҳбуслар оқлана бошлагандан кейин, Фотима опа Сотти Ҳусайнни оқлаш учун кўп елиб-югурди, бунга эришди ва унинг кичикроқ ҳажмдаги танланган асарларини нашр этишга ҳам муваффақ бўлди.

Жаҳон Обидовани эса бир неча марта кўрган эдим. У ғалати бир аёл эди. Бўйи ўртадан пастроқ, гавдаси эркакларникига ўхшаш йўғонгина, эркакчасига соч қўйган, овози ҳам дўриллаган, шашти баланд, қадам ташлашлари шахдам, гапни чўрт кесиб гапирарди. Тўғрисини айтганда, у кўпроқ эркакшода бир кимсага ўхшарди. Уларнинг жамоатчилик қораловчиси бўлганларига кўп таажжубландим. Бу ишга улар, афтидан, содиқ фуқарочилик туйғулари жўшиб кетганидан ёки бирон тузукроқ амал илинжида рози бўлган бўлишса керак.

Бу ишни СССР Олий Суди кўрганлигига эътибор бериш керак — демак, шўро ҳокимиятининг энг юқори доиралари бу ишга алоҳида урғу берганлар, уни жуда катта ўрнакли жараён сифатида ўтказишга қарор қилишган. Шундай қилмаса бўлмас ҳам эди, чунки судланувчи Қосимовнинг ўзи Ўзбекистон Олий Судининг раиси эди. Уни Ўзбекистон Жиноят Мажмуасининг 63-моддаси билан, яъни аксилинқилобия, аксилшўровия фаолияти учун суд қилишди. Ўз-ўзидан равшанки, аксилинқилобия фаолияти учун бир кишини ёлғиз ўзини суд қилгандилар, суднинг намунали ва таъсирчан чиқмоғи учун аксилинқилобий миллатчилик ташкилоти ҳам керак. Шунинг учун қора курсига Қосимовнинг шериклари сифатида яна олти кишини ўтказиб қўйишди. Улар 64 яшар собиқ мударрис ва қози Мирсоат Мирзокиров, 40 яшар собиқ адвокат Вячеслав Петрович Спиридонив, 41 яшар савдогар Насриддин Олимов, 37 яшар савдогар Акбар Самиғжонов, 46 яшар собиқ халқ судяси Рустамхўжа Иброҳимхўжаев, 33 яшар Ўзбекистон Олий Судининг собиқ прокурори Бадриддин Латифович Шарипов эдилар. Лекин булар жиддий жазоларга мустаҳиқ бўлган бўлсалар-да, расмий доираларнинг ҳақиқий ниятларини яширмоқ учун бир беўхшов парда эдилар, холос. Асосий мақсад эса Қосимов эди.

Бу ишнинг яна бир эътиборли томони шундаки, Қосимов тевварагидаги машмашалар суд жараёни бошланмасдан бир мунча аввал бошланган эди. 1929 йилнинг бошларида юқори ташкилотларга Қосимов устидан юмалоқ хат тушади. Унда Қосимов миллатчиликда, порахўрликда ва яна алланима балоларда айбланади. Бу хатни текшириш учун ВКП(б) Марказий Комитетининг Назорат комиссияси Растопчин, Ахматбек Мавлонбеков ва Корнилов таркибида комиссия тузади. Эътибор беринг — уч кишининг иккитаси Москвадан, бунинг устига Корнилов ОГПУ дан. Комиссия Қосимовнинг изоҳларини ҳам тинглаб ўтирмайди, уни ишдан бўшатади ва қамоққа олади. Иш терговга оширилади, Москвадан алоҳида муҳим ишлар билан шуғулланувчи терговчи чақирилади. У уч ой мобайнида ишни обдон тергов қилади ва Қосимовни айблаш учун асос бўла оладиган бирор гуноҳини топа олмайди(!). Қосимовни озод қиладилар ва ишга тиклашга мажбур бўладилар. Бундай ечим олий рутбалик шўро идораларини мутлақо қаноатлантирмас эди, негаки, айби борлиги ёки йўқлигидан қатъий назар Қосимов албатта йўқ қилинмоғи шарт эди. Хўш, нега?

Менинг назаримда, Қосимовнинг бошига шундай фожиали қисмат тушишига унинг ўзи "айбдор". Суд материаллари билан танишганимда шунга амин бўлдим. Ҳар ҳолда унинг кам деганда иккита кечириб бўлмайдиган катта "гуноҳи" бўлган. Бу "гуноҳлар"ни ҳамма кечирганда ҳам шўро ҳокимияти кечира олмас эди, шўро ҳокимияти юритган сиёсат бунақа "гуноҳлар"га лоқайд, бамайлихотир қараб туришга йўл қўймас эди. "Хўш, қандай "гуноҳлар" экан улар?" дейсизми? Биринчидан шуки, Қосимов фавқулодда истеъдод эгаси бўлган. У жуда заковатли, ишнинг кўзини биладиган ташаббускор одам бўлган. Афтидан, унинг табиати ҳам ғоят жўшқин бўлган, ғайрати ичига сиғмаган йигит бўлган. Шу ўринда китобхон "Ие, шошманг, сиз бу одам билан бирон марта бақамти ўтириб гурунглашмаган бўлсангиз, қолаверса, уни мутлақо кўрмаган бўлсангиз, лоақал унинг тўғрисида бирон китоб ёки мақола ўқимаган бўлсангиз, бу инсоннинг фавқулодда истеъдод эгаси эканини қаёқдан биласиз?" дея менга эътироз билдириши мумкин. Бу — тўғри, мен Қосимов билан учрашмаганман, учрашмоғим мумкин ҳам эмас эди, унинг тўғрисида ҳатто юқорида айтилган иккита рисоладан бошқа ҳеч қандай материалга эга эмасман. Аммо суд материалларининг ўзидаги баъзи бир фактларга тузукроқ эътибор берилса, унинг фавқулодда қобилияти тўғрисида қатъий ишонч ҳосил қилиш мумкин.

Ҳукмдан ва қораловчининг узундан узоқ нутқидан маълум бўлишича, Саъдулла Қосимов 22 ёшидан бошлабоқ суд идораларида ишлай бошлаган. У аввал Тошкент вилоят судининг аъзоси бўлган. Кейин бир йил ўтар-ўтмас вилоят судининг раиси бўлган, 1925 йилда эса, яъни 24 ёшида(!) Республика Олий Судининг раиси лавозимини эгаллаган. Бу лавозим республикадаги энг олий лавозимлардан бири эди. Ўз-ўзидан маълумки, бу лавозимга илтимос қилиб юриб, ёки таниш-билишчилик, қариндош-уруғчилик ёрдамида ва ҳатто пул сарф қилиб ҳам эришиб бўлмасди. Ўша пайтларда Олий суд раиси сайланганми ёки тайинланганми — буни аниқ билмайману, лекин бу лавозимга номзод то уни эгаллагунча катта-катта идораларда обдон синовдан, текширувлардан ўтказилган бўлиши муқаррар. Эҳтимолки, у Москванинг чиғириғидан ҳам ўтгандир. Табиийки, номзод зарур сифатларга эга бўлмаса, бу синовларнинг бирортасида йиқилиб қолиши турган гап эди. Йўқ? Саъдулла Қосимов 24 ёшида бу юксак лавозимни эгаллаган ва кейин ҳукмда ва қораловчининг нутқида эътироф этилганидек, беш йил мобайнида муваффақият билан иш олиб борган экан, у шунчаки оддий бир инсон бўлмаган — ё унинг билимлари зўр бўлган, ё у ёрқин ташкилотчилик қобилиятига эга бўлган, ё зеҳни ўткир бўлган, ё муаммоларни мардона ва тантилик билан ҳал қилиб ташлай олган, ё майда-чуйда гаплардан устун туриб, дадиллик билан қарор қабул қила оладиган бир инсон бўлган. Хуллас, унинг бу мансабни эгалламоғи учун асос берадиган юксак фазилатлар эгаси бўлганига менинг заррача шубҳам йўқ. Аммо айнан шу нарса унинг фожиасига, бевақт нобуд бўлишига асосий сабаб бўлди. Ахир, маълумки — мевали дарахт ҳосилга кириши биланоқ унинг танасида ширасини сўриб оладиган қурт-қумурсқалар, турли ҳашаротлар пайдо бўлади. Худди шунингдек, одам эътиқодли ва фавқулодда истеъдод эгаси бўлса, улар намоён бўлган куннинг ўзидаёқ, унинг истеъдод ва эътиқоди кушандалари пайдо бўлади. Одамзот табиатида ҳасад, кўролмаслик, бахиллик каби сифатлар бошқа ўнлаб фазилатлар билан бир қаторда мангу яшайдиган сифатлардир. Хуллас, Саъдулла Қосимов вилоят судининг раиси бўлган кундан бошлабоқ унинг атрофида кўзга кўринмас душманлари ғимирлаб қолишган, республика судига ўтгандан кейин эса улар кўзга тушган оқдек ҳунук кўринадиган бу "олифта"ни гумдон қилиш йўлига тушишган. Ҳасадгўйларнинг қора ниятлари ўша пайтда болшевиклар яратиб улгурган тоталитар тузум шароитида жуда кенг кўламда қўллаб-қувватланган.

Чақимчилик, думалоқ хатлар, бировларнинг тагига сув қуйиш, "олтинчи бармоқ" ҳар қандай тоталитар тузумнинг "гуллаб-яшнаши"га йўл очадиган омиллардир. Бундан ташқари, пролетариат диктатураси шундай ҳодисаки, унга истеъдодлар керак эмас, айниқса, миллий ўлкаларда мустақил фикрлайдиган, ўзи билиб иш юритадиган одамларнинг сира ҳожати йўқ. Бундай одамлар — ғалванинг кони, улар одамларга раҳнамо бўлиб, бош кўтаришдан ҳам тоймайди. Диктатурага ижрочилар керак, юқоридан айтилган ҳар қандай гапни сўзсиз бажарадиган итоаткор ижрочилар керак. Шунинг учун пролетариат диктатураси "чилпиш сиёсати"ни яхши кўрарди — бот-бот умумий қолипга сиғмай, кўриниб қолган бошларни "чилпиб" турарди. Бу сиёсат халқни содиқ фуқарочилик, кўр-кўрона ижрочилик руҳида тарбиялашга, одамларни эркдан, ирададан маҳрум қилишда жуда қўл келарди. Буюк шоиримиз Чўлпоннинг "бир сомон парчадек оқиб бораман, ҳар буйруқ, ҳар гапни ҳақ деб бораман" деб афсусу надоматлар чекиши бежиз эмас эди. Хуллас, Саъдулла Қосимов бирдан оломон ичидан бир бош кўтарилиб кетган, ўзининг истеъдоди билан лидерга — раҳнамога айлана бошлаган кимса эди.

Унинг иккинчи гуноҳи шунда эдики, у ўзининг судялик фаолиятида қонунларни пролетариат диктатураси манфаатларини кўзлаб эмас, оддий одамлар манфаатини кўзлаб талқин қиларди. Натижада, айбдорларни олий жазога ҳукм қилиш ўрнига ўта кўнгилчанлик билан қанчадир муддатга қамоқ жазосига ҳукм қиларди. Шу йўл билан ўзини инсофли, виждонли, диёнатли қилиб кўрсатмоқчи бўлар, "гуманистлик" ниқобини кийиб олишга уринарди. Пролетариат диктатурасида эса бунақа нарсалар унчалик маъқул кўрилмайди. Негаки, виждон деганлари ҳам, ҳатто гуманизм деганлари ҳам ўтмишда ўйлаб топилган, учига чиққан буржуа аҳлоқининг қуроллари-ку! Инсоф, диёнат деган нарсалар қатъий ҳаракат қилишга, синфий душманларни супуриб ташлашга халақит беради, холос. Пролетар диктатураси — мақсадга элтадиган ҳар қандай восита яхши деб ҳисоблайди — керак бўлса, ур, яна мажақла, керак бўлса от, ос, заҳарла — нима қилсанг ҳам олий мақсадга коммунизм салтанатига яқинлашсак бас. Қосимовга ўхшаганлар эса "қандоқ бўларкин? Бу адолатдан эмас-ку", деганга ўхшаш минғирлашлар билан оёқ остида ўралашиб, умумий ишимизга халақит бериш ва ҳатто зарар келтиришдан бошқага ярамайди. Шунинг учун ҳар хил Қосимовларни ҳам темир супурги билан аёвсиз супуриб ташлаш керак.

Олис 1930 йилдаги суд жараёнини акс эттирган рисолалар билан танишиб чиққач, мен бунга қатъий амин бўлдим. Ўшанда ҳуқуқшунослик тарихидаги энг бадбашара, энг манфур, энг беандиша фожиали комедиялардан бири ўйналган экан. Бу "суд жараёни" умуман инсон ҳуқуқи, адолат, ҳақиқат деган қадриятларни оёқ остига олиб тепкилаган, одамлар тақдирини ҳал қилишда қонун нормаларига, мантиққа эмас, зўравонликка, ўзбошимчаликка асосланиб иш юритишнинг энг аянчли намуналаридан бири бўлган эди. Бунга амин бўлмоқ учун ишнинг баъзи бир саҳифалари билан танишиш кифоя. Қосимов ва унинг шерикларини суд қилган СССР Олий Суди Жиноят Судлов коллегиясининг суди бошдан оёқ бир томонлама ғаразгўйлик билан иш тутган. Суд ҳайъати учун судланувчилар устидан чиқариладиган ҳукм аввалданоқ маълум бўлган. Шунинг учун салкам уч ой давом этган суд жараёни улар учун шунчаки ўйиндан бошқа нарса эмас эди. Ундаги ҳамма нарса — айбнома ҳам, гувоҳларнинг сўроғи ҳам, қораловчиларнинг нутқлари ва ҳатто судянинг саволларию луқмалари фақат бир нарсага қаратилган — ҳар нима қилиб бўлса-да, Қосимовнинг синфий душман эканини, ашаддий миллатчи эканини, босмачиларнинг малайи бўлганини, савдогарлар, қулоқлар ва бошқа текинхўрларнинг манфаатига хизмат қилганини кўрсатиб бермоғи керак эди. Бу борада, айниқса, давлат қораловчиси Р.Катанян катта жонбозлик кўрсатади. У қораловчи нутқида ўзининг гапга чечанлигини, ҳуқуқшунослик бобида илми ғоятда "теранлигини", ҳатто кам қўлланадиган лотинча атамаларни ҳам билишини намойиш қилган. Худо уни бир томондан, айниқса, энг оддий инсоний мантиқ масаласида анча сиқиб қўйганини яшира олмаган. Унинг далил-исботсиз айбловлари, бармоқдан сўриб олингандай мулоҳазалари кейинчалик суд ҳукмининг матнида айнан такрорланган.

Улардан баъзи бир мисоллар келтирайлик. Қораловчи Саъдулла Рашидович Қосимовнинг 1901 йилда Тошкентда туғилганини айтади-да — шу жойнинг ўзида "майда буржуа оиласида" деб қўшиб қўяди. Хўш, унинг "майда буржуалиги" нимада экан? Отаси Қосимхўжа Абдурашидов Тошкентдаги атоқли бойлардан бири Юсуф Давидовнинг қўлида гумашта бўлган экан ва унинг учун деҳқонлардан пахта сотиб олиш билан шуғулланган экан, бу ўриндаги чалкашликка қаранг — отасининг исми Қосимхўжа бўлса, Саъдулла нега "Рашидович" бўлади. Бувасининг исмини ота исми ўрнида кўрсатилмайди-ку? Майли, бу ноаниқликни сезмаган бўлайлик. У Саъдулланинг отаси нима иш қилганини гапирган жойда "унинг деҳқонларни аёвсиз эксплуатация" қилгани таъкидланади. Оддий бир гап, лекин бу ҳам тингловчида бу хонадоннинг синфий душман экани ҳақидаги тасаввурни шакллантиришга хизмат қилади. Ҳолбуки, бу ёлғон гап — пахта сотиб оладиган одам деҳқонни сира эксплуатация қила олмайди. Чунки савдо-сотиқ икки томоннинг ўзаро келишуви, ўзаро розилиги асосида битадиган энг ҳалол ишлардан бири. Буни "эксплуатация" деб аташ ноҳолисликнинг айнан ўзидир.

Кейин Қосимовнинг маълумоти ўрта экани айтилади. Бу ҳам ғалати. Қосимов 22-йилдан меҳнат фаолиятини бошлади дейлик. 1922 йилгача бизнинг ўлкамизда ўрта маълумот берадиган мактаб бўлмаган. Бу ҳам майли — бу гапнинг кетидан қораловчи унинг муаллимлари Эшонхўжа Хони ва Мунаввар Қорилар бўлганини англатади-да, кетидан уларнинг аксилинқилобий ва миллатчилик фаолияти тўғрисида сайраб кетади. Хўп, бу гапларни тўғри ҳам дейлик. Лекин уларнинг Саъдуллага нима дахли бор? Ахир, мактабга борган бола ўқитувчи танлаш имкониятидан маҳрум бўлади-ку? Бу гаплар ҳам Саъдулланинг болалигиданоқ душманлик руҳида тарбия топганини кўрсатишга хизмат қилади.

Қораловчи Қосимовнинг кимлар билан дўст эканини, ошна-оғайнигарчилик қилганини, гапларда иштирок этганини санайди. Албатта, уларнинг ҳаммаси ҳам, миллатчи, аксилинқилобчи, савдогар ва қулоқ унсурлар. Унинг ўзи ҳам уйида гап берган экан. Ва унда қайнотаси қатнашган экан. Қизиқ, борингки, Қосимовнинг қайнотаси катта савдогар бўлсин, нима, куёви уни уйида бўлаётган зиёфатга киритмаслиги керакми? Ёки қайнота куёвнинг гапида қатнашган бўлса, бу факт қандай қилиб Саъдулланинг миллатчилиги ёки аксилинқилобчи эканини исботлайди.

Ёки яна бир бошқа фактни олайлик: машҳур адвокат Убайдулла Хўжаев Қосимов раислик қилган баъзи суд мажлисларида оқловчи сифатида иштирок этган экан. Шундан кейин қораловчи ҳар нима қилиб бўлса-да, Қосимовнинг унга яқин дўст бўлганини исбот қилишга ҳаракат қилади; уларнинг иноқлигини далиллаши мумкин бўлган бирорта факт арзиса-арзимаса қораловчининг назаридан четда қолмайди: мана, Қосимов билан Убайдулла Хўжаев бирга овқатланишипти. Мана, суд жараёнидан кейин кўпчилик бирга суратга тушишипти — Қосимов унинг энг садоқатли шогирди сифатида ўнг томонида ўтирибди; мана, улар Андижонда бирга ҳаммомга тушишган экан. Буларнинг бари яна ўша гапни — Қосимовнинг миллатчилигини тасдиқлаш учун керак, чунки Убайдулла Хўжаев — Саъдулланинг устози, донғи кетган миллатчи ва синфий душман.

Қораловчи Қосимов биографиясидаги энг қизил фактларни ҳам унга қарши йўналтиришга ҳаракат қилади — бироқ бундай туҳматларни бирор далил билан тасдиқлашдан ожизлик қилади. Масалан, Қосимов 1920 йилда, яъни 19 ёшида партия сафига кирган экан. Қораловчи бу фактни шундай изоҳлайди: "Қосимов партияга кираётганида унинг моҳиятини ва мақсадларини тушунмаган, кейин тушуниб олган бўлса, унга қарши курашмоқ учун тушунган".

Хўп, булар-ку шунчаки ҳавойи гаплар, туҳматнома бўҳтонлар экан, унинг аксилинқилобчи эканини кўрсатадиган бирор аниқ далил борми? Ахир, шунчалик довруғ солган суд жараёнида фактсиз-далилсиз иш юритмаган бўлишса керак? Ҳа, бор. Масалан, Қосимов бир неча марта пора олган дейилади. У баъзи бир тадбиркорларнинг солиғини камайтириш ҳақида ҳукм чиқарган экан. Ёки баъзи бир босмачиларнинг ҳомийлари ва ҳамкорларига ўлим жазоси тайинлаш ўрнига енгил жазолар беради. Бу даъволар ҳам мутлақо далил-исботларсиз айтилган. Албатта, "Ҳа, энди, қораловчи ҳаддан оширган экан-да!" деб унинг гапларига эътибор бермай қўя қолса бўларди. Лекин буларнинг бари бир ҳарфи ўзгартирилмаган ҳолда шубҳа остига олиб, бўлмайдиган исботланган фактлар сифатида ҳукм матнида такрорланган ва Қосимовга олий жазо бериш ҳақида ҳукм чиқаришга асос бўлган.

Саъдулла Қосимовнинг бениҳоя заковатли ва ҳуқуқшунослик асосларини пухта билиши суд жараёнида ҳам неча марталаб яққол кўринган. У турли бўҳтонлар ва туҳматларга индамай кўниб кетаверган эмас, балки имкон даражасида ўзининг ҳақлигини исботлашга ҳаракат қилган, суддан, қораловчидан айбларини далилловчи фактлар ва ҳужжатлар кўрсатишни талаб қилган, ёзма мурожаат қилган. Масалан, бир талабномасида у "Агар мен аксилинқилобчи бўлсам, буни менга исбот қилиб беринглар!" дея хитоб қилади. Қораловчи эса унинг бу ҳақли талабига сурбетларча шундай деб жавоб беради: "Сиз ўз хатти-ҳаракатларингизнинг оқибатлари қандай бўлишини олдиндан кўргансиз, сиз ўз фаолиятингиз билан совет ҳокимиятининг обрўйига путур етказаётганингизни олдиндан билгансиз. Шунинг ўзи бизга кифоя!" Билмадим, бу жавобда қандай мантиқ бор экан? Ҳар ҳолда, СССР Олий Судининг қораловчиси ҳақиқатга мос келадиган гапларни кўпроқ келтирса тузукроқ бўлармиди? Аммо судя учун ҳам, қораловчилар учун ҳам мантиқнинг мутлақо аҳамияти йўқ эди. Улар Қосимовни, у билан бирга яна уч одамни қурбон қилиши керак эди, шундай қилишди ҳам.

* * *

Уларнинг отилиши ҳақидаги ҳукм 1930 йилнинг 21 июн куни ўқилди. Лекин улар қачон, қаерда отилган, қабрлари қаерда — бу ҳанузга қадар маълум эмас. Бироқ мен аминман — ёш тадқиқотчилар қачонлардир бунинг тагига етишади. Бугун эса — Истиқлолимизнинг ўн бир йиллигида шаҳид кетган фидойиларимиз хотирасини ёд этар эканмиз, уларнинг руҳи покларига фотиҳалар ўқиймиз. Шу жумладан, Саъдулла Қосимов деган ўн гулидан бир гули очилмай, нобуд бўлган эл фарзанди шаънига ҳам "Оллоҳ охиратингни обод қилган бўлсин" дея дуолар ўқиймиз.

ИЖОД ВА ИЗЛАНИШЛАР ЗАВҚИ

Мустақиллик байрамининг 11 йиллиги арафасида Алишер Навоий номидаги давлат академик катта театри директори, машҳур санъаткор Бернора Қориевага бир неча савол билан мурожаат қилдик.

— Бернора Раҳимовна, Катта театримиз энг улуғ ва энг азиз байрамимиз арафасида янги мавсум очилишига ҳозирлик кўрмоқда. Театр мухлисларини қандай янгиликлар кутмоқда?

— Бир гуруҳ жамоамиз аъзолари Мустақиллик байрами тантаналарида қатнашиш учун тайёрланишмоқда. Янги мавсумга пухта ҳозирлик ишлари ҳам авжида. Бизда яхши бир анъана бор: мавсумни қайси асар билан якунлаган бўлсак, навбатдагисини шу асар билан очамиз. Бу йилги мавсумни 5 сентябр куни тантанали концерт дастури билан бошлаймиз. Унда театрнинг барча ижодий кучлари қатнашади. Мухлисларимиз театримизнинг бугунги қиёфаси ҳақида тасаввур ҳосил қилишлари учун бу ҳам бир имконият, деб ўйлайман. Сўнг ўтган мавсумнинг охирида мухлисларга тақдим этилган "Дилором" операсининг премьераси бўлади. Бу операни режиссёр Ҳайдарали Қосимов бутунлай янгича талқинда, ўзига хос тарзда саҳнага олиб чиққан. Операдаги асосий партияларни етакчи санъаткорлардан Муяссар Раззоқова ва Мансур Хуррамов ижро этадилар.

— Ўтган мавсумда саҳналаштирилган яна қандай янги асарлар томошабинларга ҳавола этилади?

— Театримизнинг рус гуруҳи "Богема" операсини италян тилида томошабинларга тақдим этди. Операга Италиядан таклиф этилган санъаткор дирижёрлик қилди. Балет труппамиз эса машҳур "Спартак" балетини муваффақият билан намойиш этди.

— Театрнинг Мустақиллик йилларидаги фаолиятига тўхталсангиз.

— Истиқлолнинг дастлабки йиллариданоқ бошқа соҳаларда бўлгани каби, театр санъатида ҳам катта имкониятлар юзага келди. Аввало, жаҳон саҳналарига чиқишимиз учун эшиклар кенг очилди. Қолаверса, республикамизга чет эллардан кўплаб жамоалар ва санъаткорларнинг гастролга келиши ўзаро тажриба алмашиш учун кенг имкониятлар яратди.

Хабарингиз бор, ўтган йили Япониядан балет гуруҳи келиб, иккита спектакл намойиш этган эди. Бизнинг санъаткорларимиз ҳам жавоб сафари билан Японияда бўлдилар. Ўзаро ҳамкорлигимиз давом этаётир.

Ўтган йилги энг яхши таассуротларимиз Туркия билан боғлиқ. Биз Анталия шаҳрида ўтган опера ва балет спектаклларининг халқаро фестивалида "Оққуш кўли" балети билан қатнашдик. 20 минг кишилик залда шаҳарликлар билан бирга, жаҳоннинг турли мамлакатларидан дам олишга келган меҳмонлар ҳам ўзбек балети усталарининг чиқишларини завқ билан томоша қилганларини кўриб, фахрландик.

— Бернора Раҳимовна, яқинда Америкада бўлиб қайтибсиз...

— Ҳа, бир ой давомида Американинг Хюстон шаҳридаги классик рақс академиясида ёш истеъдодларга дарс бердим. Ҳар йили ёз ойида бу ерга Американинг барча штатларидан турли ёшдаги ўқувчилар келиб, маҳоратларини оширадилар. Олдин икки йил давомида Мейен штатининг Портланд шаҳрида дарс бергандим. Хюстонда ҳам иккинчи йил бўлишим. Ўқишлар тугагач, дарс қатнашчилари иштирокида гала-концерт бўлди. Хюстон опера ва балет театрида Тошкентдаги олий рақс мактабини битирган Антон Романовни учратдим. Жаҳоннинг бир неча мамлакатлари саҳналарида маҳоратини намойиш этган бу истеъдодли раққос шу йил сентябрда она юртига, Тошкентга келадиган бўлди. У театримизнинг бир неча балет спектаклларида қатнашади. Кейинчалик шу ерда қолиб, бизнинг театримизда ишлаш нияти бор.

— Навбатдаги мавсумда мухлисларни яна қандай янгиликлар билан мамнун қилмоқчисизлар?

— Айни кунларда театримиз жамоаси, хусусан, балет гуруҳимиз анча ёшарган. 17-18 ёшли умидли раққос ва рақкосаларимиз кўп. Айниқса, 14 сентябр кўпчиликнинг ёдида қолади, деб умид қиламиз. Шу куни бўладиган "Кармен" операсига Успенский номидаги мусиқа мактабининг ўқувчиси, 14 ёшли Азиз Шоҳакимов дирижёрлик қилишини режалаштирганмиз. Бу ниҳоятда истеъдодли дирижёрнинг келажагидан умидимиз катта.

Шу ўринда театримиз қошида ташкил этилган стажировка ўташ гуруҳи фаолиятига алоҳида тўхталмоқчиман. Уч йилдан буён фаолият кўрсатаётган мазкур гуруҳда оркестр, балет ва опера ижрочилари ўз маҳоратларини оширадилар. Икки йил давомида гуруҳда малакасини оширган ёшлар, шубҳасиз, асосий жамоа таркибига тез қўшилиб кетадилар.

Театримизда янги бош дирижёр — Ўзбекистон санъат арбоби Фазлиддин Ёқубжонов ўз фаолиятини бошлади. Яна тажрибали дирижёрлардан Ғани Тўлаганов ҳам яқин кунларда театримизда иш бошлайди. Бу ўзгаришлардан жамоамизнинг умиди катта.

Янги мавсумда мухлисларни бир қанча янги асарлар билан хушнуд этиш ниятидамиз. Жумладан, "Севилиялик сартарош" операсини бутунлай янги талқинда қўямиз. Иккита янги балет асари устида ҳам ишлаяпмиз. Ўйлаймизки, бу спектакллар ҳам томошабинлар учун қизиқарли бўлади. Ҳар доимгидек болаларни унутганимиз йўқ. Таътил кунлари ва қишки арча атрофидаги ўйинларда намойиш этиш учун ўзбек ва рус тилларида гўзал эртакларни саҳналаштиришни режалаштирганмиз. Театримиз учун анъанага айланган чет эллардан режиссёрлар ва дирижёрлар таклиф этишни давом эттирамиз.

Бизнинг театримиз жаҳон маданиятининг дурдонаси ҳисобланган кўпгина мумтоз асарларни саҳналаштириб, эътибор қозонган. Пойтахтимизга чет эллардан келаётган меҳмонлар ҳам, опера ва балет билимдонлари ҳам спектаклларимизни кўриб ҳаяжонга тушаётганлиги, санъаткорларимизни олқишлашаётгани бизни янги-янги изланишларга даъват этади.

Гулчеҳра УМАРОВА
суҳбатлашди

Суратда: «Дилором» операсидан саҳна.

ТЕАТР ва ЗАМОН

Янги мавсум арафасидаги ўйлар

Тошкентни ҳақли равишда театрлар шаҳри дейиш мумкин. Республикамиздаги 36 профессионал театрдан 10таси айнан пойтахтда фаолият кўрсатмоқда. Бундан ташқари, "Илҳом" театри, бир неча хусусий ва ширкат студиялари ҳам пойтахтда иш олиб бормоқда.

Тошкент театрлари вилоят театрларига нисбатан анча қулай шароит ва имкониятларга эга. Шу маънода театрларнинг ҳар бири йиллик режаларини уддалаётган бўлсалар-да, уларнинг барчасида ижодий фаолият бир маромда дейиш мушкул. Тўғри, сўнгги йилларда саҳналаштирилган "Кундузсиз кечалар", "Пири коинот" (Ўзбек Миллий академик драма театри), "Буюк ипак йўли", "Судхўр" (Аброр Ҳидоятов номидаги театр), "Қабоҳат тузоғи", "Маликаи Турандот" (Ўзбекистон ёшлар театри), "Алпомишнинг қайтиши" (Муқимий номидаги театр), "От кишнаган томонда", "Адвокатлик осонми?" (Ёш томошабинлар театри), "Иссумбоси", "Қанотли одамлар" (Республика қўғирчоқ театри) спектакллари танланган мавзу доираси, саҳнавий ифода воситалари ва актёрлар ижроси билан ўз томошабинини топиб улгурди.

Шу ўринда Ўзбекистон Ёшлар театрининг фаолиятини алоҳида таъкидлаш жоиз. Жамоа Наби Абдураҳмонов раҳбарлигида театрнинг анъанавий шаклларини янгилашга интилмоқда. Натижада, янгича бадиий шакл ва ечимлар пайдо бўлмоқда. "Ато этилган муҳаббат тариқати" (Алишер Навоийнинг "Лисон ут-тайр" достони асосида, саҳналаштирувчи режиссёр Наби Абдураҳмонов) ва "Қабоҳат тузоғи" (сценарий муаллифи ва саҳналаштирувчи режиссёр Жалол Юсупов) спектаклларини шундай асарлар сифатида қайд этиш мумкин. Театр биносига кираверишда ва зиналарда намойиш этилган бу спектакллар кўламига кўра маҳобатли бўлиб, (унда юздан ортиқ ижрочи бор) муттасил ҳаракат билан катта кенгликни эгалловчи иштирокчиларнинг ҳаракати ва пластик эпизодларнинг алмашинувида бўй кўрсатувчи воқеалар ўзига хос фалсафий маъно ташийди. Жумладан, "Ато этилган муҳаббат тариқати" спектакли ижодкорлари борлиқ ва инсоннинг ҳаётдаги ўрни масаласига алоҳида урғу бериб, ҳар бир инсон сирли хилқат эканлигига диққатни қаратадилар.

Унда "сўзловчи" пластик рақслардан иборат саҳна кўринишлари мантиқан бир-бири билан боғланиб, достон мазмунини очади. Ҳар бири тугал маънога эга бўлган ўзаро боғлиқ эпизодлар саҳнавий ҳаракатни вужудга келтирар экан, кейинги кўриниш учун ҳам пойдевор бўлади. Асар ғояси, мазмуни, қаҳрамонлар характери ва ҳаракатига мос мусиқа, турли рангли чироқлар ва шакл ҳамда кўринишлар, буюмлар, либосларнинг ўзаро уйғунлигидан ташкил топган саҳна безаклари асарни янада бойитган.

Ёш томошабинлар театри нафақат кичик мактаб ёшидаги томошабинлар, балки ўсмирлар учун ҳам асарлар саҳналаштиришга интилаётгани қувонарлидир.

Ўзбек Миллий академик драма театри тарихий мавзулардаги асарларни саҳналаштиришда алоҳида муваффақиятларга эришган. Жамоа замонавий мавзуга ҳам дадил мурожаат этмоқда. "Бир қадам йўл" спектакли ушбу йўналишдаги ўзига хос асар бўлиши шубҳасиз. Томошабин масаласи бугунги кунда театр учун муаммо эмас. Жамоа баъзи кунлари икки, ҳатто уч маротабалаб ҳам ўзига томошабинни жалб этмоқда. Театр репертуарида тарихий мавзуларда бақувват асарлар ҳам, мумтоз драматургиянинг ўзига хос намуналари ҳам бор. Бироқ, афсуски, улар саҳнада жуда кам ўйналмоқда... Бу мавзу ўз ҳолига ташлаб қўйилса, катта хатога йўл қўямиз. Чунки масала чуқурлашиб, театр томошабинни эргаштириш ўрнига, ўзи томошабин ортидан боришда давом этаверади. Театр тарихи ва анъаналаридан маълумки, яхши асар жуда катта ижодий кучнинг, яъни драматург, режиссёр, актёр ва рассомларнинг ҳамкорлиги натижасида майдонга келади. Демак, театрда бу йўналишда шаклланган анъаналарни давом эттириш лозим.

Бу театрнинг "Қаллиқ ўйин" спектакли нечоғли мунозарали бўлмасин, унда Зикир Муҳаммаджоновнинг, катта бўлмаса-да, ижро этган образи саҳна воқеаларига ўзига хос жон бағишлагани фикримизнинг тасдиғи бўла олади. Миллий театр ўз репертуарини турли жанрлардаги асарлар мутаносиблиги асосида қуриши, комедия ва урф-одатлар театрига айланиб қолмаслиги, бинобарин, томошабинларни замонавий ва тарихий мавзулардаги жиддий драматик асарлар негизида тарбия қилишга интилиши мақсадга мувофиқ.

Муқимий номидаги мусиқали драма ва комедия театрида ҳам сўнгги йилларда ижодий изланиш кўзга ташланмоқда. Ўтган йили саҳналаштирилган "Алпомишнинг қайтиши", "Топталган туйғу" спектакллари театрдаги ўзига хос изланишлар маҳсулидир. Бунда театрнинг бадиий раҳбари Б.Назаров фаолиятини эътироф этса арзийди. Жамоа мумтоз асарларга мурожаат қилиш, репертуарда жанрлар мутаносиблигига эришиш, замонавий мавзуларда янги бақувват асарлар яратишга янада жиддийроқ эътибор қаратиши лозим. Мазкур театр билан боғлиқ яна бир масалага алоҳида тўхталмоқчимиз. У ҳам бўлса театрга ёш актёрларни жалб қилиш масаласи. Агар ўз вақтида ёш истеъдодлар тарбиялаб улгурилмаса, орада бўшлиқ пайдо бўлиш хавфи бор. Ҳозир театрда бош қаҳрамон образига жалб қилиниши мумкин бўлган актёрлар 40 ёш атрофида. Бир неча йилдан сўнг қаҳрамон ва актёр ёши ўртасидаги тафовут бундан-да катталашиб кетади.

Аброр Ҳидоятов номидаги жамоанинг сўнгги ўн йилликдаги фаолияти хусусида театршунос мунаққидлар томонидан илиқ фикрлар айтилаётган эди. "Буюк ипак йўли", "Судхўр", "Отелло" спектакллари янги шакли ва саҳналаштиришдаги ечимларига кўра анча шов-шув ва эътирофга ҳам сазовор бўлган эди. Бироқ театрнинг сўнгги пайтдаги ҳолати юзасидан бундай фикр билдириб бўлмайди. Жамоа ўтган йил давомида биргина янги асар саҳналаштирган бўлса-да, у бирор марта театр саҳнасида намойиш этилмаган. Агар шу спектакл эътибордан соқит қилинадиган бўлса, жамоа ўтган йил ҳисобига бирор янги асар саҳналаштирмади. Бу йил саҳналаштирилган "Чингизхоннинг оқ булути" асари мутахассислар томонидан кўрилиб, қайта ишлашга тавсия этилди. Мазкур театрнинг ёшлар тарбиясидаги ўрни алоҳида эканлигини эътиборга оладиган бўлсак, бу жамоада ёшларга мўлжаллаб асарлар яратиш ишига жиддий эътибор қаратиш лозимлиги кўзга ташланади.

Тошкент театрлари орасида энг оғриқли нуқта ҳамон Сатира театри бўлиб қолмоқда. Театрнинг номи бор-у, бироқ у пойтахтда томоша кўрсатолмайди. Чунки театрнинг биноси йўқ. Ўтган йили "Ўзбектеатр"да бу жамоа фаолияти билан боғлиқ масалалар яхшигина ўрганилиб, муҳокама этилгач, бирор ўзгариш бўлар, деб умид қилган эдик. Афсуски, масала ўз ечимини топгани йўқ. Жамоа ойлик режаларни ўз вақтида уддалагани ҳолда ўзи жойлашган пойтахт аҳолисига тайинли хизмат қилмаяпти. Ахир, Давлат тасарруфидаги театрда бундай аҳволнинг бўлиши нотабиий-ку! Умуман, ижодий жамоаларнинг ҳолати, имкониятлари ва вазифаларини янада чуқурроқ ўрганиш, театрлар ижодий қиёфасини аниқлаш учун нуфузли комиссия тузиб, муаммоларни бартараф этиш ишига эътиборини қаратиш лозим, деб ўйлаймиз.

Алишер Навоий номидаги давлат академик катта театри, Ўзбекистон рус академик театрларининг репертуарлари эътиборли бўлса-да, уларнинг дастурлари билан боғлиқ масалага эътиборни қаратмоқчимиз. Алишер Навоий номидаги театр репертуарида аксар мумтоз асарларга ўрин берилаётир. Бу эътиборга молик эканлигини таъкидлаган ҳолда, саҳналаштирилаётган асарлар орасида миллий йўналишдаги спектаклларни ҳам кўриш истаги туғилади. Тўғри, бу каби асарлардан кўра мумтоз асарларнинг томошабини кўп. Бироқ, томошабин йўқ дея қўл силтаб қўйиш ҳам тўғри эмас. Фикримизча, театр туб аҳоли билан алоҳида иш олиб бориши, уни қизиқтириши, бунинг учун турли давраларда учрашувлар ўтказиши, маҳаллий аҳоли дидига мос опера ва балетлар яратиши лозим. Зеро, томошабинни тарбиялаш ҳам театрнинг вазифалари сирасига киради. Шу маънода академик рус драма театри ва Ўзбекистон Ёшлар театри фаолияти алоҳида таҳсинга лойиқ.

Шунингдек, қўғирчоқ театрида саҳналаштирилган "Карвонсарой", "Ур тўқмоқ", "Иссумбоси", "Қанотли одамлар" спектаклларининг ҳар бири ўзига хос воқеа бўлди. Қатор спектаклларда ҳам жонли қиёфада кўринувчи, ҳам чодир ортига ўтиб, қўғирчоқларни ҳаракатга келтирувчи актёрлар, ёки воқеаларни шарҳлаб борувчи масхарабозлар образларининг киритилиши воқеаларининг таъсирли чиқишига сабаб бўлмоқда. Жумладан, "Алпомиш" достонининг 1000 йиллигига бағишланган "Қанотли одамлар" спектакли сўнгги йилларнинг энг муваффақиятли асарларидан бири бўлди.

Маълумки, шакл ва мазмун жиҳатдан катта ва жуда чуқур бўлган достон воқеаларини қўғирчоқ театри воситаларида кўрсатиш анча мураккаб иш. Шуни эътиборга олган спектакл муаллифлари асарнинг бир неча воқеаларидан воз кечганлар. Спектаклда, асосан, Алпомиш ва Ойбарчин ўртасидаги самимий муносабатлар, уларнинг ватан озодлиги ва покиза муҳаббатлари учун курашларини тараннум этиш асосий мақсад қилиб қўйилган. Спектаклнинг романтик оҳанг ва кўтаринки руҳда ҳал этилганлиги достон табиатига ҳам муносиб тушган.

Кўринадики, театрларимизда муваффақиятлар билан бирга ўзига яраша муаммолар ҳам етарли. Уларнинг аксарияти драматургияга бориб тақалмоқда. Тўғри, ҳозирги кунда драматургияда ўзига хос ижодий жараён кечмоқда. Кунда бўлмаса ҳам янги асарлар бирин-кетин майдонга келмоқда. Бироқ драматурглар масъулияти асар ёзиб уни "Ўзбектеатр"га олиб бориш билан чегараланмаслиги, асар саҳна юзини кўргунча давом этиши лозим. Лозим бўлса актёрлар имконияти ва интилишларидан келиб чиқиб асарга ўзгартиришлар киритиш масаласига эътиборни қаратиш керак. Ана шундай ҳамкорлик натижасида дунёга келган асарларнинг саҳнавий умри жуда узоқ бўлганлиги театр санъати тарихидан маълум. Айнан шундай ҳамкорлик натижасидагина драматургиядаги кемтикларни оғриқсиз бартараф этилиб, голливуд филмларидан таъсирланиш натижасида дунёга келаётган асарлардан фориғ бўлиш имкони туғиларди.

Дилфуза РАҲМАТУЛЛАЕВА,
санъатшунослик фанлари номзоди

ЁШЛИКДА БЕРГАН КЎНГИЛ

Кинооператор Баҳодир НАЗРУЛЛАЕВ суратига чизгилар

Мен бу чорпаҳилдан келган, полвоннамо киши ҳақида ўзини кўрмасдан олдинроқ эшитган, ўқиган эдим. Хусусан, Ўзбекистон халқ артисти Зикир Муҳаммаджонов ўз хотираларидан бирида шундай ёзганди: "Оператор Баҳодир Назруллаев отаси — атоқли санъаткор Лутфулла Назруллаев ҳақида кичиқ бир филм яратди. Лекин сақланиб қолган суратлар кам бўлганлигидан бу филмни ишлаш қанчалик қийин кечганидан хабардорман. Не-не ажойиб роллари бор эди бу актёрнинг. Минг афсуски, улар лентага олиб қолинмаган..."

Ҳа, "Ўзбектелефилм" студиясининг етакчи кинооператорларидан бири Баҳодир Назруллаев "Алишер Навоий" спектаклида Ҳусайн Бойқаро, "Бой ила хизматчи"да Холмат, "Ҳамлет"да Полоний, "Егор Буличев ва бошқалар"да Егор сингари баркамол образлари билан томошабинлар орасида шуҳрат қозонган санъаткор, Ўзбекистон халқ артисти, Давлат мукофоти совриндори Лутфулла Назруллаев оиласида туғилиб, ўсган.

Машҳур кишиларнинг фарзанди бўлиш осон эмас. Истайсанми-йўқми, теварак-атрофингдагиларнинг назарида бўласан. Одамлар сендан отангга хос белгиларни, фазилатларни қидиришга, топишга уринадилар. Бу билан ҳам фахрланасан, ҳам ҳижолат чекасан...

— Шу жараён сизда қандай кечган? — сўрайман рўпарамда ўйчан қиёфада сигарет тутатиб ўтирган Баҳодир акадан.

— Биласизми, Эркин, ана шу, ўз умрини театр санъатига бағишлаган киши, яъни адам менинг санъат соҳасига киришимга қарши бўлгандилар. Бунга ишониш қийин, албатта. Саҳнанинг аччиқ-чучугини кўп тотиган, санъаткорнинг нони қанчалар қаттиқ бўлишини билганлари учунми, ҳар қалай, ҳозирги Санъат институтига кираман деганимда йўқ деганлар. Ҳатто машҳур режиссёр Александр Гинзбургнинг рафиқаси Софя Михайловна ҳам "Эсиз, кираверишинг керак эди" деб кўп афсусланган.

Ўшанда, Хадрада, ҳозирги Миллий академик театрнинг орқасидаги "Актёрлар уйи"да яшардик. Ёшлигим театр оламида кечган. Қўшниларимиз Шариф Қаюмов, Олим Хўжаев, Мария Кузнецова, Ҳикмат Латипов, Амин Турдиев ва бошқалар эди. Бу қанақа муҳит эканлигини тасаввур қилаверинг!.. Умуман, театр санъатига ҳавас жуда ёшлигимдан уйғонган. Ёшликда берган кўнгилдан айрилиб бўлмас экан, барибир, санъатдан узоқлаша олмадим...

Болаликда уйғонган ана ўша ҳавас, ўша орзу Баҳодир Назруллаевни олтмишинчи йилларда киностудияга бошлаб келди. "Ўзбекфилм" ва "Ўзкинохроника" ўша кезлари Шайхонтоҳурда жойлашган эди. У машҳур кинооператор Малик Қаюмовнинг қўлига шогирд бўлиб тушди ва унинг фотиҳасини олди. Кейинроқ Ўзбекистон телевидениесига ишга ўтди. Оператор ассистенти бўлиб иш бошлади.

Бу орада Маданият институтининг режиссёрлик факултетини тугатди.

Бир вақтлар устози Николай Рядов операторликдан сабоқ берган бўлса, эндиликда Шавкат Жунайдуллаевдан рангли тасмада ишлаш сирларини ўрганди. Аброр Қосимов, Мухтор Оғамирзаев, Шавкат Маҳбубов каби режиссёрлар билан ҳамкорлик қилди ва ўзи ҳам секин-секин мустақил ижод қилишга киришди.

— Эсимда бор, — дейди Баҳодир ака, — 1968 йили режиссёр Аброр Қосимов, оператор Рустеван Исломов ва мен "Баҳор" деган ўн дақиқали телефилмни суратга олгандик. Бу нарса бугун кулгили туюлиши мумкин. Аммо ўшанда жуда жиддий ишлагандик. Кейинчалик ўзим ҳам режиссёр, ҳам оператор сифатида ишлай бошладим. Шу тарзда яратилган филмларим жуда кўп. "Уч фасл", "Тошкент. Эски шаҳар", "Тошкент. Янги шаҳар", "Нишона", "Она ер", "Фавворалар", "Малика Абдуллахўжаева", "Навоий театри", "Қадр топган отахон"... Ҳамма, ҳаммаси юртимиз, юртдошларимизга бағишланган ҳужжатли филмлар...

— Агар сир бўлмаса, ҳозир қандай асарлар устида ишлаяпсиз?

— Режалар кўп. Айримларини айтишим мумкин. Масалан, ҳозир "Тулпор" филми устида иш бошлаганман. Яна режиссёр Эргаш Нормуродов билан ҳамкорликда темирйўлчилар ҳаётидан ҳикоя қилувчи "Тақдир йўллари" номли кўп серияли видеофилмни суратга оляпмиз.

— Баҳодир ака, операторлар кўпинча режиссёрликка ўтиб кетишаётганига қандай қарайсиз?

Баҳодир ака маъноли кулимсиради.

— Ҳар ким ўз ишини қилиши керак, демоқчисиз-да?... Йўқ, Эркин, мен буни табиий ҳол деб биламан.

—Хафа бўлмасангиз, ҳамиша менга оператор режиссёрнинг "Мотор!" деган буйруғини кутадигандек туюлади, — яна саволга тутаман қаҳрамонимни.

— Йўқ, — кескин бош чайқади Баҳодир ака, — оператор билан режиссёр бир-бирини сўзсиз тушуниши керак, шундагина ҳар бир кадр муваффақиятли чиқади. Яъни ҳар иккови бир-бировини тўлдириши лозим.

— Кинооператорликнинг энг асосий хусусиятлари нима, деб ўйлайсиз?

— Оператор санъатнинг ҳамма турларидан хабардор бўлиши керак. Фотографиядан ҳам, тасвирий санъатдан ҳам, режиссурадан ҳам... Бу иш машаққати ҳам, жозибаси ҳам шунда. Агар кузатган бўлсангиз, операторларнинг бош бармоғи тагида қадоқ бўлади. Бу, айрим кишилар ўйлаганидек, осон соҳа эмас.

— Ҳужжатли кино санъатида кечаётган бугунги жараёнга қандай қарайсиз?

Баҳодир ака бир лаҳза ўйланиб қолди.

— Бу ҳақда узоқ гапириш мумкин. Лўндароқ қилиб айтадиган бўлсак, кино "муҳрлаш" деган гап. У қудратли тарбия воситаси. Шу маънода ҳужжатли кино маънавиятимизда катта аҳамият касб этади. Кинонинг бу турида қаршингиздан ўтаётган кадрларни қайта суратга олиб бўлмайди.

— Баҳодир ака, ижодий рақобат масаласига қандай қарайсиз?

— Жуда яхши қарайман, — жилмайди у. — Ижодий рақобат ўз имкониятларингни намойиш этиш деган гап. У ҳар қандай кишига куч, руҳ ва ишонч бағишлайди.

— Айтайлик, ёнингизга эндигина иш бошлаган ёш оператор тажриба ўргангани келса, сиз унга қай бир ҳамкасбингизнинг ишларини тавсия этган бўлардингиз?

— Бунга арзигулик ҳамкасбларим кўп. Аммо мен энг аввало телефилмлар бўйича дўстим Рустеван Исломов филмларини, бадиий филмлар бўйича Қўчқор Каримов ишларини тавсия этардим. Чунки уларда ишчанлик, зийраклик, маҳорат билан бирга, энг асосий нарса — ўз касбига муҳаббат ва садоқат бор...

Шу ерда суҳбатимиз узилиб қолди. Телефон жиринглади. Баҳодир ака гўшакни қулоғига тутдию, ўрнидан туради.

— Хўп, яхши, кетяпман! — деди у ва менга қараб ҳижолатомуз жилмайди. — Узр, ука, янги филм учун жой танлагани борадиган эдик. Суҳбатимизни келаси сафар албатта давом эттирамиз...

У шошилиб чиқиб кетади. Орқасидан қараганча қоларканман, кўнглимдан кечди: " Ҳа, бу тиниб-тинчимас санъаткор билан учрашувларимиз ҳали давом этади!..."

Эркин УСМОНОВ

Дунё — кенг...

ИЧАКДАГИ ИЛОН

Яқинда руминиялик врачлар ғаройиб жарроҳлик амалига қўл уришди — беморнинг қорнидан тирик илонни олишга муваффақ бўлишди. Илон беморнинг ичида уч кун ётган экан.

Дастлаб деҳқон Санду Атудорей қорнининг оғриганини эски яранинг амали, деб ўйлади ва уйидаги ўт-ўланлар билан даволаниб кўрди. Бироқ оғриқ чекинмагач, касалхонага йўл олди. Махсус асбоб-ускуналар унинг йўғон ичагида аллақандай бегона жондор борлигини кўрсатди. Узоқ давом этган оғир ва азобли жарроҳлик амалиётидан кейин бемор организмидан чиқариб олинган жондорни кўриб, врачлар ҳайратдан қотиб қолишди. Бу мазкур ҳудудда кўп учрайдиган, дов-дарахтларда ўрмалаб юрадиган илон экан.

Воқеа эса бундай бўлган. Санду жазирамадан толиққач, дарахт соясига чўзилиб, қўлбола винодан озроқ танаввул қилади ва қаттиқ ухлаб қолади. У оғзини очиб хуррак тортиб ухлаётган пайтда оғзидан газанда кириб кетади.

ИНЖИЛДА ТИЛГА ОЛИНГАН

Туркия ҳукумати ўз мамлакатига сайёҳлар оқимини кучайтириш учун Арарат тоғида Нуҳ пайғамбар кемасини қайта бино этишга қарор қилди.

Қурилажак сайёҳлик мажмуида музей, илмий анжуманлар учун бино, ресторан ва дўконлар тиклаш кўзда тутилган. Инжилда тилга олинган жойларни ўз кўзи билан кўришни истаганлар сим арқонларда тоғнинг чўққисигача олиб чиқилади.

Нуҳ пайғамбарнинг кемаси ҳақидаги ривоят фақат Қадимги Аҳд китобида қайд этилмаган. Марко Полонинг китобида ҳам бу ҳақда гапирилади. Шунингдек, кема қолдиқларини гўё кўрганларнинг ҳам кўплаб гувоҳликлари бор, дейилади. Хусусан, америкалик зобит Эд Девис иккинчи жаҳон уруши даврида кемани шахсан кўрганини эътироф этади.

Умуман, Арарат тоғи билан боғлиқ ривоятлар узоқ вақтдан бери нафақат археологларни, шунингдек, кўплаб саргузашт ишқибозларини ҳам қизиқтириб келади. 1856 йили уч нафар англиялик олим Арарат чўққисига чиқишга муваффақ бўлишган, бироқ бу ерда ҳеч қандай кема қолдиқларини учратишмаган. Бироқ шундан кейин ҳам Инжилдаги ривоятни инкор этадиган фикрлар билдирилгани йўқ. Ўтган асрнинг охирларида бу тоққа яна бир неча сафар уюштирилди. Сафарлар иштирокчилари гўё кемани кўришган ва ҳатто унинг расмини чизишган. Россия ҳарбий архивидаги маълумотларда 1915 йили бир рус учувчиси Арарат устидан учиб ўтгани ва кема қолдиқларини кўргани қайд этилган.

Айрим олимларнинг таъкидлашларича, АҚШ махсус хизмат идораларига тегишли махфий ҳужжатлар орасида Нуҳ пайғамбар кемаси ҳақида тўла тасаввур берадиган фотосуратлар бор.

КАЛТАКЕСАККА АЙЛАНГАН ХУАН

Испаниядаги кичкина Цедилло қишлоғи аҳолиси аллақачон қўни-қўшни-ю таниш-билишларининг ҳақиқий исмларини унутиб юборишган. Чунки улар узоқ вақтдан бери бир-бирларини исм ёки фамилияси билан эмас, лақабини айтиб чақиришади.

Қишлоқдагиларнинг ҳаммасида лақаб бор. Масалан, қора танли Диегога, мана, неча йилдан бери Негрито, деб муомала қилишади. Ҳеч кимга озор етказмаган Сесилиянинг лақаби эса Каламуш. Португалиядан кўчиб келган Писони Португал деб чақиришса, Хуан Мануэл Калтакесакка "айланган".

Бундай аҳволни ҳисобга олган қишлоқ оқсоқоли беш юз олтмиш тўққиз кишилик қишлоқ аҳли исм-шарифини телефон маълумотномасига киритишда ҳеч иккиланмай уларнинг лақабларидан фойдаланди. Чунки қишлоқдагилар маълумотномадан бир-бирларини исм-шарифларига қараб эмас, лақабларга қараб тез топадилар. "Одатдагидай, исм-фамилиялар ёзилган телефон маълумотномасидан фойдаланганида одамлар бир-бирларига қўнғироқ қилишолмайди, — дея тан олади ҳокимлик ходими Квин Пикадо. — Бизда ҳатто йирик банкнинг маҳаллий бўлими ҳам банк ходими Ботининг лақаби билан айтилади".

Цедиллоликлар ўзлари яшаётган кўчаларнинг ҳақиқий номларини ҳам унутиб юборишган. Кўчаларни улар ўзлари хоҳлагандай аташади. Масалан, Капитан Ройо кўчасини суҳбатда "Педронинг нонвойхонаси жойлашган кўча", деб эслашади. Испанияда ана шундай қишлоқ ва унинг шунақа ғаройиб кишилари бор.

Маданият ишлари вазирлиги, «Ўзбектеатр» бирлашмаси, «Театр» журнали жамоаси журналнинг бош муҳаррири Раҳимжон Ориповга падари бузруквори

ТУРОБ отанинг

вафоти муносбати билан чуқур таъзия изҳор этади.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ

O'zbekiston adabiyoti va san'ati

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона — 133-52-91, котибият — 133-49-93; 136-56-56
Танқид ва адабиётшунослик бўлими: 136-56-50 Ижтимоий ҳаёт бўлими: 133-49-93
Санъат бўлими: 136-56-48 Наср ва назм бўлими: 136-56-50

Бош муҳаррир вазифасини бажарувчи
Мурод АБДУЛЛАЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.
Навбатчи муҳаррир — Беккул ЭГАМҚУЛОВ
Саҳифаловчи — Нодирбек ОРТИҚОВ

«Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси босмахонаси.
Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй
Босишга топшириш вақти—20.00. Босишга топширилди — 22-40

Газета Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасида 00024-рақам билан рўйхатга олинган. Буюртма Г— 770. Ҳажми — 3 босма табоқ. Нашр кўрсаткичи — 222. Ташкилотлар учун — 223. 1 2 3 4 5 6

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ.
СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Тиражи—6365.